

TOMASZ TOMCZAK*

JURYSDYKCJA ORAZ PRAWO WŁAŚCIWE
DLA DZIEDZICZENIA TESTAMENTOWEGO
PRAW RZECZOWYCH
W ŚWIECIE ROZPORZĄDZENIA NR 650/2012

1. WSTĘP

W świetle rosnącej mobilności obywateli Unii Europejskiej rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego¹ ma za zadanie między innymi precyzyjnie ustalić zarówno jurysdykcję, jak i prawo właściwe w przypadku spraw spadkowych². Rozporządzenie ustala jako ogólny łącznik, odnośnie do jurysdykcji, jak i prawa właściwego dla ogółu spraw dotyczących spadku, **miejsce zwykłego pobytu zmarłego w chwili śmierci**^{3, 4}. Niniejsze opracowanie będzie miało

* Autor jest doktorantem w Zakładzie Prawa Gospodarczego i Handlowego na Uniwersytecie Wrocławskim, uzyskał także dwa tytuły LL.M. — jeden na Uniwersytecie Radboud w Holandii, drugi na Uniwersytecie w Ottawie (Kanada).

¹ Dz. Urz. UE L 344 z 2012 r., s. 3 ze zm.; dalej: rozporządzenie.

² Rozporządzenie posługuje się takimi sformułowaniami, jak: „dziedziczenie majątku po osobach zmarłych” (art. 1 ust. 1), „dziedziczenie” (art. 3 ust. 1 lit. a), „sprawy dotyczące spadku” (np. art. 4), „sprawa spadkowa” (np. art. 9). A. Wysocka-Bar twierdzi, że przez „sprawy dotyczące spadku” powinno się rozumieć sprawy dotyczące „dziedziczenia”. Zob. A. Wysocka-Bar: *Jurysdykcja krajowa sądów polskich a kolizyjna jednolitość spadku*, Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego 2016, t. 14, s. 90–91, przyp. 3. Niniejszy artykuł nie rozważa owych kwestii terminologicznych.

³ Zob. pkt 23 wstępu do rozporządzenia oraz odpowiednio art. 4 (jurysdykcja) i art. 21 (prawo właściwe).

⁴ Od tej zasady istnieją w rozporządzeniu wyjątki zarówno w odniesieniu do jurysdykcji, jak i prawa właściwego; zob. np. art. 10 lub art. 22 rozporządzenia.

na celu, po pierwsze, rozważenie, czy pozostaje on aktualny, w odniesieniu do wskazania przez rozporządzenie prawa właściwego do oceny ważności testamentu^{5, 6, 7}. Następnie rozważy, czy ten ogólny łącznik będzie właściwy odnośnie do oceny jurysdykcji sądu danego państwa członkowskiego w sprawie spadkowej także w odniesieniu do przedmiotów praw rzeczowych położonych w innych państwach członkowskich⁸ oraz do wskazania prawa właściwego do testamentowych rozrządzeń prawami rzeczowymi, w przypadku gdy przedmioty praw rzeczowych będą położone w innych państwach niż państwo, którego prawo jako właściwe wskazuje ten ogólny łącznik⁹.

2. PRAWO WŁAŚCIWE DLA OCENY WAŻNOŚCI TESTAMENTU

Zaczynając od ważności testamentu, na wstępie należy podkreślić, że rozporządzenie wyraźnie rozróżnia ważność **materialną** i ważność **formalną** testamentu

⁵ Rozporządzenie posługuje się zwykle szerszym terminem „rozrządzeń na wypadek śmierci” (art. 3 ust. 1 lit. d), jednak niniejsze opracowanie pomija kwestię umów dotyczących spadku i testamentów wspólnych (zob. art. 3 lit. b–d), dlatego w przypadkach, w których w niniejszym artykule wystąpi termin „rozrządzenie na wypadek śmierci”, będzie on odnosił się jedynie do testamentu w znaczeniu przedstawionym w przyp. 7 poniżej.

⁶ Warto podkreślić, że rozporządzenie wyłącza z zakresu swego zastosowania ustne rozrządzenia na wypadek śmierci (art. 1 ust. 2 lit. f), a zatem również poniższe opracowanie będzie odnosiło się wyłącznie do pisemnych rozrządzeń na wypadek śmierci (testamentów pisemnych).

⁷ Autor dostrzega wieloznaczność pojęcia „testament”, jednak ze względu na fakt, że rozporządzenie nie definiuje tego pojęcia, w niniejszym artykule termin ten będzie rozumiany jako czynność prawna służąca testatorowi do rozporządzenia/rozrządzenia jego majątkiem po śmierci. Podobnie termin ten definiuje J. Kremis (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2008, s. 1515. Pomimo odwołania się do literatury dotyczącej prawa merytorycznego, a nie prawa prywatnego międzynarodowego, przyjmowanie takiego znaczenia ciągle wydaje się trafne. Odnośnie do kolizyjnego ujęcia pojęcia testamentu zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym: ustawowe i konwencyjne unormowanie problematyki formy*, Warszawa–Kraków 1976, s. 52–65. Autor ten zwraca uwagę, że aby czynność prawna mogła zostać uznana za testament, musi wykazywać co najmniej trzy cechy: być czynnością prawną na wypadek śmierci, jednostronną i odwołalną (zob. *idem*: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 53). Natomiast odnośnie do kolizyjnego ujęcia szerszego pojęcia „rozrządzeń na wypadek śmierci” (w tym testamentu): J. Górecki (w:) *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2018, komentarz do art. 24 p.p.m., nb 24, oraz K. Dadańska, K. Kubasik: *Forma rozrządzeń na wypadek śmierci po wejściu w życie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 roku*, *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego* 2014, nr 15, s. 12–16. Zob. też zagadnienie kwalifikacji na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego: M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2017, s. 75–79 i s. 81–83.

⁸ Kwestia położenia przedmiotu praw rzeczowych nie jest poruszana w niniejszym opracowaniu. Odnośnie do tej kwestii zob. np. M. Pazdan: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 262–265.

⁹ Takie podejście wydaje się uzasadnione względami praktycznymi, gdyż w praktyce, w pierwszej kolejności powinno odpowiedzieć się na pytanie, czy testament jest ważny, a następnie czy na mocy takiego ważnego testamentu doszło do skutecznego rozrządzenia prawami rzeczowymi. Aby odpowiedzieć na oba pytania, trzeba wiedzieć, jakie jest prawo właściwe do oceny tych kwestii. W sposób bardziej rozbudowany kwestie omawiane w niniejszym artykule są opracowane np. w: Ł. Żarnowiec: *Wpływ statutu rzeczowego na rozstrzyganie spraw spadkowych — na styku statutów*, Warszawa 2018. Zob. też: M. Glicz, J. Górecki (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20B, *Prawo prywatne międzynarodowe*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2015, nb 119–137, oraz J. Pazdan (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2015, nb 111–119. Natomiast jeżeli chodzi o trochę mniej aktualne opracowania odnoszące się do problemów omawianych w niniejszym opracowaniu dotyczących ustalenia prawa właściwego dla formy testamentu — zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*

oraz zawiera odrębne regulacje w odniesieniu do wskazania prawa właściwego dotyczącego tych kwestii (odpowiednio art. 24 rozporządzenia i art. 27 rozporządzenia). Nie ulega wątpliwości, że aby uznać testament za ważny, musi on być ważny zarówno formalnie, jak i materialnie, jednak odrębne uregulowanie tych kwestii pozwala na ich rozłączne przeanalizowanie.

2.1. PRAWO WŁAŚCIWE DLA OCENY WAŻNOŚCI MATERIALNEJ TESTAMENTU

Odnosząc się do ważności materialnej, art. 24 ust. 1 rozporządzenia stanowi, że testament podlega prawu, które na mocy rozporządzenia byłoby prawem właściwym dla dziedziczenia po osobie dokonującej rozrządzenia, gdyby osoba ta zmarła w dniu dokonania rozrządzenia.

Natomiast zgodnie z art. 21 rozporządzenia, jeżeli przepisy rozporządzenia nie stanowią inaczej, prawem właściwym dla ogółu spraw dotyczących spadku jest prawo państwa, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci¹⁰. A zatem, analizując te dwa przepisy łącznie, należy stwierdzić, że prawem właściwym do oceny ważności materialnej jest, co do zasady, prawo miejsca zwykłego pobytu w chwili sporządzania testamentu¹¹.

To oznacza, że na przykład w przypadku, gdy osoba miała miejsce zwykłego pobytu za granicą i tam też sporządziła testament, a następnie zmieniła miejsce swojego zwykłego pobytu na Polskę, to do oceny ważności materialnej takiego testamentu znajdzie zastosowanie **prawo obce** (prawo miejsca zwykłego pobytu w chwili sporządzania testamentu), a nie prawo polskie.

Natomiast w przypadku, gdy osoba zmieniła miejsce zwykłego pobytu na Polskę, a testament sporządziła za granicą, ponieważ na przykład tam znajdowała się znaczna część jej majątku albo obawiała się rychłej śmierci, to zgodnie z art. 24 w zw. z art. 21 rozporządzenia do oceny ważności materialnej takiego testamentu znajdzie zastosowanie **prawo polskie**¹².

¹⁰ Zob. jednak wyjątek w art. 21 ust. 2 rozporządzenia. Art. 21 rozporządzenia dotyczy **statutu spadkowego**, o czym więcej poniżej.

¹¹ Zakładając, że nie doszło do ważnego wyboru prawa. Zob. art. 24 ust. 2 rozporządzenia. Takie założenie jest też poczynione w poniższych rozważaniach. Tak samo stwierdza J. Pazdan (w:) *System...*, t. 20C, *op. cit.*, nb 111. Szerzej co do tożsamości statutu spadkowego i testamentowego oraz możliwości wyboru prawa zob. M. Margoński (w:) *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019, komentarz do art. 24, pkt 7–12, oraz J. Górecki: *Prawo...*, *op. cit.*, komentarz do art. 24, nb 1–20. Autorzy ci piszą o „hipotetycznym statucie spadkowym”.

¹² Art. 24 w zw. z art. 21 rozporządzenia wskazują, że prawem właściwym będzie, co do zasady, prawo miejsca zwykłego pobytu zmarłego, a zatem w tym przypadku prawo polskie.

Zwłaszcza pierwsza sytuacja, w której do oceny ważności materialnej testamentu zastosowanie znajdzie prawo obce, jest szczególnie interesująca. Może się wydawać, że sytuacja taka stanowi odstępstwo od „zasady”, którą stara się wprowadzić rozporządzenie, jakoby ze względu na pewność prawa i w celu uniknięcia fragmentaryzacji dziedziczenia do ogółu spraw dotyczących spadku zastosowanie powinno było znaleźć **jedno** prawo właściwe¹³. W takim przypadku, zgodnie z art. 21 rozporządzenia, co do zasady, do ogółu spraw dotyczących spadku znajdzie zastosowanie prawo polskie¹⁴, ale ważność materialna testamentu będzie oceniana na gruncie prawa obcego. Taka sytuacja będzie w szczególności rodziła problem w odniesieniu do tego, jakie elementy odnoszą się do ważności materialnej testamentu, a zatem w jakim zakresie znajdzie zastosowanie prawo obce, a w jakim prawo polskie. Problem dotyczy tego, gdzie jest granica, na której będzie kończyło się zastosowanie prawa polskiego, a zacznie prawo obcego i *vice versa*. Prawodawca unijny zauważył, że tego typu problem może pojawić się w praktyce i we wstępie do rozporządzenia możemy przeczytać, że „aby zapewnić **pewność prawa** osobom, które chcą zaplanować z wyprzedzeniem dziedziczenie po nich, w niniejszym rozporządzeniu należy zawrzeć szczególną normę kolizyjną dotyczącą [...] ważności materialnej rozporządzeń na wypadek śmierci. Aby zapewnić jednolite stosowanie tej normy, w niniejszym rozporządzeniu należy wymienić okoliczności, które powinny być uznane za okoliczności odnoszące się do ważności materialnej”¹⁵. Realizacją założenia z cytowanego punktu wstępu jest art. 26 rozporządzenia, który wyraźnie określa, jakie elementy odnoszą się do ważności materialnej¹⁶.

Jednak, pomimo mogącego wprowadzać w błąd nagłówek art. 21 rozporządzenia, który brzmi „Zasada ogólna”, zamiast szukać relacji zasada (art. 21 rozporządzenia) i wyjątek (art. 24 rozporządzenia), należy zaznaczyć, że mamy do czynienia z **dwoma odrębnymi statutami**¹⁷. Artykuł 21 rozporządzenia określa **statut spadkowy**, którego zakres jest nie do końca doprecyzowany przez art. 23 rozporządzenia¹⁸. Natomiast art. 24 rozporządzenia dotyczy **statutu rozrządzenia na wypadek śmierci** (w tym testamentu), a jego zakres jest określony przez art. 26 rozporządzenia wymieniający **wyczerpujący** katalog elementów odnoszących się do

¹³ Zob. pkt 37 wstępu do rozporządzenia. Słowo „zasada” zostało wzięte w cudzysłów, ponieważ przywołany punkt odnosi się do statutu spadkowego, a zatem mogą powstać wątpliwości, czy taka zasada rzeczywiście istnieje. Mówiąc inaczej, czy zasadę dotyczącą statutu spadkowego należałoby rozciągać także na statut rozrządzenia na wypadek śmierci oraz na formę rozrządzenia na wypadek śmierci. Więcej na ten temat poniżej.

¹⁴ Z zastrzeżeniem, że w określonym stanie faktycznym nie będziemy mieli znowu do czynienia z jakimś wyjątkiem od tej zasady np. co do oceny ważności formalnej testamentu, o czym więcej dalej.

¹⁵ Pkt 48 wstępu do rozporządzenia.

¹⁶ Tak samo J. Górecki: *Prawo...*, *op. cit.*, komentarz do art. 24, nb 25–26.

¹⁷ Tak powszechnie w literaturze. Zob. np. J. Górecki: *Prawo...*, *op. cit.*, komentarz do art. 24. Autor ten pisze o „statucie testamentowym”, odróżniając go od statutu spadkowego. Zob. też A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 16–17. A. Mączyński pisze też o przypadkach podlegania ważności testamentu pod statut spadkowy i problemami z tym związanymi. Zob. *idem*: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 20–22.

¹⁸ „Nie do końca”, ponieważ art. 23 ust. 1 posługuje się niezdefiniowanym wyrażeniem „ogół spraw dotyczących spadku”, a w art. 23 ust. 2 rozporządzenia możemy znaleźć sformułowanie „w szczególności”.

ważności materialnej testamentu, które podlegają pod ten statut, a nie pod statut spadkowy¹⁹.

Podsumowując, gdyby do oceny ważności materialnej testamentu zastosowanie znalazło prawo inne niż prawo właściwe dla ogółu spraw dotyczących spadku, to zastosowanie tego prawa powinno być ograniczone do elementów wskazanych wyczerpująco przez art. 26 rozporządzenia²⁰.

2.2. PRAWO WŁAŚCIWE DLA OCENY WAŻNOŚCI FORMALNEJ TESTAMENTU

Inne reguły należy odnieść natomiast do wskazania prawa właściwego w odniesieniu do oceny ważności formalnej testamentu²¹. W pierwszej kolejności należy zauważyć, że rozporządzenie wyraźnie z zakresu swojego zastosowania wyłącza wskazanie prawa właściwego dla oceny ważności formalnej testamentów **ustnych**²². W związku z tym art. 27 rozporządzenia, który dotyczy ważności formalnej testamentu, wyraźnie stanowi o rozrządzeniach „**dokonanych na piśmie**”. Nie oznacza to, że testament ustny będzie nieważny, ale jedynie że rozporządzenie to nie będzie pomocne przy ustalaniu prawa właściwego do oceny ważności formalnej takiego testamentu. Prawo właściwe dla testamentu ustnego będzie wskazane przez krajowe normy kolizyjne²³, międzynarodowe konwencje dwustronne²⁴ albo przez Konwencję haską z dnia 5 października 1961 r. dotyczącą kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych (dalej: konwencja)²⁵.

¹⁹ Można tylko zauważyć, że przyjęcie relacji reguła–wyjątek pozwoliłoby bronić tezy za ścisłą interpretacją elementów z art. 26 rozporządzenia i łatwiej rozstrzygnąć spór odnośnie do zakwalifikowania ewentualnych przypadków z „pogranicza” obu statutów na korzyść statutu spadkowego. Co do powodów wyodrębnienia takiego odrębnego statutu zob. M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 24, pkt 1.

²⁰ W odniesieniu do rozgraniczenia statutu rozrządzeń na wypadek śmierci i statutu spadkowego oraz problemów z tym związanych, ale na gruncie ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. — Prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. Nr 46, poz. 290 ze zm.) zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 20–21.

²¹ Odnośnie do pojęcia „formy testamentu” zob. np. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 66–106. Natomiast co do definicji samej „formy” w prawie prywatnym międzynarodowym zob. J. Górecki: *Forma umów obligacyjnych i rzeczowych w prawie prywatnym międzynarodowym*, Katowice 1997.

²² Zob. art. 1 ust. 2 lit. f, który to przepis stanowi: „z zakresu stosowania niniejszego rozporządzenia wyłączone są: [...] f) ważność formalna ustnych rozrządzeń na wypadek śmierci”. Rozporządzenie porusza też kwestię prawa właściwego dla umów dotyczących spadku (zob. art. 25 rozporządzenia), jednak, jak było podkreślane na wstępie (przyp. 4), niniejsze opracowanie nie odnosi się do tego typu rozrządzeń. Odnośnie do kwestii prawa właściwego dla umów dotyczących spadku zob. np. M. Pazdan: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 368.

²³ Tak samo K. Dadańska, K. Kubasik: *Forma...*, *op. cit.*, s. 16.

²⁴ Zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 34–42.

²⁵ Więcej na temat prawa właściwego w odniesieniu do testamentów ustnych zob. J. Pazdan: *Prawo...*, *op. cit.*, komentarz do art. 27, nb 16–17 i przywoływana tam literatura. Rozwiązania, w którym testamenty pisemne i testamenty ustne podlegają pod różne normy kolizyjne, nie należy uznać za słuszne, ponieważ zwiększa stopień skomplikowania materii i tym samym takie rozwiązanie co najmniej utrudnia obywatelom uregulowanie zawczasu swoich spraw spadkowych (zob. pkt 7 wstępu do rozporządzenia).

Należy także zwrócić uwagę na art. 75 rozporządzenia. Odnosi się on do relacji między rozporządzeniem a istniejącymi konwencjami międzynarodowymi, które regulują materię objętą przepisami rozporządzenia. Ustęp 1 art. 75 rozporządzenia stanowi między innymi, że art. 27 rozporządzenia nie znajdzie zastosowania w przypadku państw członkowskich będących stronami konwencji, ponieważ w takim przypadku do wskazania prawa właściwego w odniesieniu do oceny ważności formalnej testamentu powinny posłużyć przepisy **konwencji**, a nie rozporządzenia²⁶.

Taka regulacja rozporządzenia prowadzi do wniosku, że jego przepisy dotyczące wskazania prawa właściwego w odniesieniu do ważności formalnej dotyczą przypadków, gdy mamy do czynienia z **testamentami pisemnymi**²⁷ oraz państwami członkowskimi Unii Europejskiej²⁸ **niebędącymi umawiającymi się stronami konwencji**²⁹.

Gdy będziemy mieli do czynienia z wyżej opisaną sytuacją³⁰, a zatem art. 27 rozporządzenia znajdzie zastosowanie do wskazania prawa właściwego dla oceny ważności formalnej testamentu, to komentowany artykuł, poprzez występującą w nim alternatywną właściwość kilku porządków prawnych, ma na celu utrzymanie formalnej ważności takich rozrządzeń³¹. Artykuł 27 ust. 1 zawiera kilka liter (od a do e) zawierających różne łączniki³², które mogą prowadzić do wskazania różnych praw właściwych³³. Wystarczy, że testament pod względem formy będzie zgodny z wy-

²⁶ Zob. K. Dadańska, K. Kubasik: *Forma...*, *op. cit.*, s. 11 oraz s. 26–27 odnośnie do relacji między rozporządzeniem a konwencją. Warto odnotować, że reguły dotyczące wskazania prawa właściwego do oceny ważności formalnej testamentu w rozporządzeniu i konwencji znacznie się nie różnią. Podobnie twierdzą np. K. Dadańska, K. Kubasik: *Forma...*, *op. cit.*, s. 22–24, oraz M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 27, pkt 4–5.1. Co do wskazania prawa właściwego w odniesieniu do ważności formalnej testamentu przez konwencję zob. też A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 43–51.

²⁷ Ponownie należy podkreślić, że opracowanie to nie odnosi się do umów dotyczących spadku.

²⁸ Z wyjątkiem Zjednoczonego Królestwa, Irlandii oraz Danii (zob. pkt 82–83 wstępu do rozporządzenia). Odnośnie do zakresu przestrzennego rozporządzenia zob. M. Pazdan: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 1, nb 53–56.

²⁹ M. Margoński zauważa, że art. 27 rozporządzenia znajduje zastosowanie „głównie w odniesieniu do ważności formalnej umów dziedziczenia”. M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 27, wstęp. Co do stosowania konwencji w odniesieniu do ważności formalnej testamentu zob. J. Pazdan (w:) *System...*, t. 20C, *op. cit.*, nb 114–118.

³⁰ Tj. z testamentem pisemnym oraz państwem członkowskim, które nie jest stroną konwencji. Z wyłączeniem jednak Zjednoczonego Królestwa, Irlandii i Danii, które nie uczestniczyły w przyjęciu rozporządzenia. Zob. pkt 82–83 wstępu do rozporządzenia.

³¹ W odniesieniu do konwencji zob. J. Pazdan (w:) *System...*, t. 20C, *op. cit.*, nb 117. Podobnie A. Mączyński stwierdza, że „podstawowym celem, który przyświecał twórcom [konwencji — T.T.] było stworzenie takich norm kolizyjnych, które pozwoliłyby wyeliminować, a przynajmniej poważnie ograniczyć, możliwość zaistnienia sytuacji, w których wola spadkodawcy nie może wyrzucić skutków prawnych jedynie z powodu uchybienia przepisom o formie” (*idem*: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 44). O tym, że alternatywna właściwość sprzyja ważności czynności prawnej, zob. *ibidem*, s. 26–27. Jednak odnośnie do możliwości oszukańczego obejścia przepisów zob. M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 27, pkt 6–8 oraz przytaczaną tam literaturę.

³² Analiza tych łączników w kontekście prawa właściwego dla formy testamentu — A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 9–15 i s. 108–115.

³³ Tego typu sytuację w prawie prywatnym międzynarodowym określa się często jako „alternatywną właściwość”. Zob. J. Pazdan: *Prawo...*, komentarz do art. 27, nb 6 oraz 37. Na temat kształtowania się rzeczowej alternatywnej właściwości w odniesieniu do formy testamentu zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 9–10.

mogami jednego z tych praw i testament będzie mógł być uznany za ważny formalnie³⁴. Artykuł 27 ust. 1 rozporządzenia jest zgodny zatem z uregulowaniem występującym obecnie w większości systemów prawnych i w konwencji oraz realizuje postulat występujący już od dłuższego czasu w doktrynie, aby ważność formalna testamentu, poza prawem państwa, w którym dokonano rozrządzenia, podlegała alternatywnie także innym prawom³⁵. Mówiąc inaczej, w rozporządzeniu, podobnie jak w konwencji, wyraźnie zostało uregulowane, że w tym przypadku reguła *locus regit actus* powinna mieć jedynie fakultatywny charakter³⁶.

Powyższe oznacza, że na przykład w sytuacji, gdy osoba sporządziła testament w kraju swojego dotychczasowego pobytu, a następnie zmieniła miejsce swojego zwykłego pobytu na Polskę, to nawet jeżeli z punktu widzenia polskich wymogów formalnych testament byłby nieważny, przy zachowaniu wymogów państwa, w którym sporządzono testament, testament będzie ważny formalnie³⁷. W takiej sytuacji testament byłby też ważny, gdyby nie spełniał wymogów formalnych wcześniejszego miejsca pobytu spadkodawcy, ale spełniałby wymogi prawa polskiego³⁸. Tak samo jeżeli testator wyjechał do innego kraju w celu sporządzenia tam testamentu, wystarczy, że taki testament będzie spełniał wymogi formalne prawa miejsca sporządzenia testamentu³⁹ lub prawa jego miejsca zwykłego pobytu⁴⁰.

Podsumowując, tak samo jak ważność materialna, tak samo **ważność formalna** testamentu będzie podlegała pod inny statut⁴¹ niż statut spadkowy lub rzeczowy⁴².

³⁴ Odnośnie do alternatywności praw właściwych zob. K. Dadańska, K. Kubasik: *Forma...*, *op. cit.*, s. 18–19. Choć kwestia ta komplikuje się w przypadku ostatniego łącznika, tj. państwa, w którym położona jest nieruchomość. Jak słusznie stwierdza A. Mączyński, w tym przypadku właściwość prawa państwa, w którym położona jest nieruchomość, ograniczona jest do oceny formy rozrządzeń testamentowych dotyczących nieruchomości. Więcej na ten temat zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 114–115.

³⁵ Zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 9.

³⁶ *Ibidem*, s. 9. Słusznie jednak A. Mączyński zauważa, że: „Wielkość łączników, wskazujących prawo właściwe dla formy, nie może być podstawą do tworzenia »form-hybryd«, połączonych z elementami zaczerpniętymi z kilku różnych praw właściwych [...]”. Cały zakres formy testamentu musi podlegać właściwości jednego i tego samego prawa merytorycznego”; A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 127.

³⁷ Zob. art. 27 ust. 1 lit. a rozporządzenia.

³⁸ Zob. art. 27 ust. 1 lit. d rozporządzenia.

³⁹ Zob. art. 27 ust. 1 lit. a rozporządzenia. Zob. też M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 27, pkt 8 oraz przytaczaną tam literaturę. Autor ten zauważa, że „udanie się do innego kraju w celu skorzystania z obowiązujących tam uregulowań formalnych” nie stanowi oszukańczego obejścia przepisów.

⁴⁰ Zob. art. 27 ust. 1 lit. d rozporządzenia.

⁴¹ Można powiedzieć, że pod statut rozrządzeń na wypadek śmierci, w ramach którego odrębnie jest wskazane prawo właściwe dla ważności materialnej i dla ważności formalnej testamentu. Tak sugeruje systematyka przyjęta przez M. Pazdana: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 367–368. Choć kwestia ta może być sporna i można też mówić o odrębnym statucie formy rozrządzeń na wypadek śmierci.

⁴² Więcej na temat rozgraniczenia tych statutów poniżej. Zob. też P. Czubik: *Krytyczna analiza postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2016 r. I CSK 64/15*, Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego 2017, t. 15, s. 173. Zob. również A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 11–12, który przytacza obecnie dosyć leciwe poglądy dogmatyków niemieckich, którzy możliwość oceny formy z punktu widzenia *legis loci actus* uzależniali od tego, czy właściwość tego prawa jest przewidziana przez statut spadkowy. A. Mączyński nie zgadza się jednak z takim stanowiskiem i zwraca uwagę, że koncepcja ta powszechnie jest odrzucana zarówno przez doktrynę, jak i orzecznictwo; *ibidem*, s. 12 oraz s. 16. Autor ten zwraca też uwagę na systemy

Należy natomiast wskazać, że art. 27 rozporządzenia, inaczej niż art. 26 dotyczący ważności materialnej, w zasadzie nie wymienia elementów odnoszących się do ważności formalnej testamentu⁴³.

3. JURYSDYKCJA ORAZ PRAWO WŁAŚCIWE DLA DZIEDZICZENIA TESTAMENTOWEGO — TESTAMENTOWE ROZRZĄDZENIA RZECZOWE

Rozbudowana analiza jurysdykcji oraz prawa właściwego w przypadku dziedziczenia testamentowego wykracza poza ramy niniejszego opracowania. Należałoby się jednak, po pierwsze, zastanowić, czy sąd rozstrzygający „testamentową” sprawę spadkową ma jurysdykcję w odniesieniu do orzekania o przedmiotach praw rzeczowych znajdujących się w innych państwach członkowskich niż państwo tego sądu. Po drugie, czy testamentem, który może być uznany za ważny, można skutecznie rozrządzić prawami rzeczowymi, których przedmiot jest położony w jurysdykcji, której prawo nie jest właściwe do oceny ogółu spraw spadkowych. Dobrą bazę, aby spojrzeć na te kwestie także w sposób bardziej praktyczny, będzie stanowiło postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2016 r.⁴⁴ w sprawie, w której spadkodawczyni była Polką, miała miejsce zwykłego pobytu w Szwecji i część jej majątku znajdowała się w Polsce⁴⁵. Ze względu na otwarcie spadku w 2008 r., ani rozporządzenie, ani nawet ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. — Prawo prywatne międzynarodowe (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1792; dalej: p.p.m.), mimo powoływania się na rzeczzone regulacje przez Sąd Najwyższy, nie powinny znaleźć zastosowania w przywoływanej sprawie⁴⁶. Jednak zarówno analiza stanu faktycz-

prawne, w których ważność testamentu poddawana była właściwości statutu spadkowego, oraz na problemy z tym związane; *ibidem*, s. 20–22.

⁴³ Zob. jednak art. 27 ust. 3 rozporządzenia. Zbiór kwestii, które mogą być zaliczane do zakresu formy, analizuje np. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 76–77. Autor ten ze względu to, że pisał swoją monografię w czasie, gdy rozporządzenie nie było jeszcze nawet w planach, nie odnosi się do jego przepisów.

⁴⁴ Postanowienie SN z dnia 11 marca 2016 r., I CSK 64/15, Legalis nr 1446209; dalej: „postanowienie”. Postanowienie co prawda odnosi się do dziedziczenia ustawowego, a nie testamentowego, co może stanowić słuszną podstawę zarzucenia autorowi nieuzasadnionej krytyki postanowienia, ale uwagi Sądu Najwyższego są na tyle ogólne, że w celach naukowych można je odnieść także do dziedziczenia testamentowego i zdają się stanowić dobrą bazę do przedstawienia prawidłowej, zdaniem autora, interpretacji rozporządzenia.

⁴⁵ Postanowienie to uchyliło postanowienia sądu I i sądu II instancji m.in. przez to, że nie odniosły się właśnie prawie w ogóle do kwestii jurysdykcji czy prawa właściwego. Fakt uchylecia poprzednich orzeczeń jest o tyle istotny, że wskazuje na to, iż SN w tej sprawie **nie orzekał merytorycznie**, więc słusznie można zarzucać niniejszemu opracowaniu, że nieprawidłowo przypisuje ono SN brak wnikliwej analizy przepisów rozporządzenia. Co więcej, jak słusznie zauważa P. Czubik, rozporządzenie w niniejszej sprawie nie powinno w ogóle znaleźć zastosowania. Zob. P. Czubik: *Krytycznie...*, *op. cit.*, s. 171–174. Jednak ponownie należy zaznaczyć naukowy cel artykułu oraz fakt, że obecnie jedynie rzeczzone postanowienie jest widoczne dla osób trzecich, które zdaje się sugerować, że w podobnych stanach faktycznych powinny znaleźć zastosowanie przepisy, które, jak się okazuje przy bardziej wnikliwej analizie rozporządzenia, nie powinny jednak znaleźć zastosowania.

⁴⁶ Zob. P. Czubik: *Krytyka...*, *op. cit.*, s. 170–174.

nego ze sprawy, jak i zwrócenie uwagi na błędy w analizie poczynione przez Sąd Najwyższy pozwolą w sposób bardziej zrozumiały i obrazowy rozważyć zaznaczone problemy. Ze względu na powyższe, dalsze rozważania, mimo powoływania się na stan faktyczny z postanowienia, zakładają jednak, że spadek został otwarty po dniu 16 sierpnia 2015 r., tj. w czasie, w którym do sprawy spadkowej rzeczywiście zastosowanie powinno znaleźć rozporządzenie⁴⁷.

3.1. JURYSDYKCJA — TESTAMENTOWE ROZRZĄDZENIA RZECZOWE

Sprawa z postanowienia dotyczyła ustalenia, co wchodzi w skład spadku oraz działu tego spadku⁴⁸. Sąd Najwyższy stwierdza, że w przypadku gdy z materiału dowodowego wynika, iż mamy do czynienia z taką „międzynarodową” sprawą spadkową⁴⁹, w pierwszej kolejności⁵⁰ „należało określić, w jakim zakresie właściwe jest tu prawo polskie⁵¹ oraz **jurysdykcja polskiego sądu**”. Taka metodologia wydaje się jak najbardziej prawidłowa, jednak wątpliwości może budzić podejście SN zarówno do kwestii prawa właściwego, jak i do kwestii jurysdykcji.

Sąd Najwyższy zdaje się sugerować węższy zakres zastosowania prawa właściwego w odniesieniu do ogółu spraw spadkowych, niż wskazuje rozporządzenie⁵², i twierdzić, że tak ograniczonemu prawu właściwemu odpowiada ograniczony zakres jurysdykcji sądu właściwego do orzekania co do ogółu spraw dotyczących spadku⁵³. Mówiąc inaczej, SN wydaje się próbował przyznać sądom polskim jurysdykcję, której zgodnie z rozporządzeniem nie mają⁵⁴. Z niewiadomych przyczyn, z jednej strony SN odnosi się do rozporządzenia w odniesieniu do prawa właściwego, ale

⁴⁷ Art. 83 ust. 1 rozporządzenia: „Niniejsze rozporządzenie stosuje się do dziedziczenia po osobach zmarłych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r.”.

⁴⁸ W Polsce sprawy spadkowe mogą być rozpatrywane zarówno w postępowaniu procesowym, jak i nieprocesowym oraz w ramach tych trybów wyróżnia się bardziej szczegółowe kategorie spraw, np. postępowanie spadkowe o wydanie spadku (proces) czy postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku (nieproces); zob. A. Wysocka-Bar: *Jurysdykcja...*, *op. cit.*, s. 94–95. Rozporządzenie ze względu na swój międzynarodowy charakter nie różnicuje spraw spadkowych, które w różnych państwach członkowskich mogą wyglądać różnie, dlatego nie czyni tego też niniejsze opracowanie.

⁴⁹ W tym przypadku z materiału dowodowego wynikało, że spadkodawczyni była również obywatelką szwedzką, powyższe stanowi uogólnienie.

⁵⁰ Tj. przed przystąpieniem do ustalenia, co wchodzi w skład spadku.

⁵¹ Problem prawa właściwego będzie poruszony poniżej.

⁵² Zwłaszcza jeżeli chodzi o wyjątki, o czym poniżej.

⁵³ SN stanowi o „korespondowaniu prawa właściwego z jurysdykcją”. Słusznie P. Czubik zwraca uwagę na niejasność i niepoprawność tego zwrotu; zob. P. Czubik: *Krytyka...*, *op. cit.*, s. 172.

⁵⁴ Podobnie T. Ereciński, który twierdzi, że także w sprawach spadkowych wyłączną jurysdykcję mają sądy polskie, jeżeli nieruchomości położona jest w Polsce, jednak autor ten w ogóle nie zauważa istnienia rozporządzenia. Zob. T. Ereciński (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, pod red. T. Erecińskiego, Warszawa 2016, komentarz do art. 1103⁸ k.p.c.

pomija je w kwestii jurysdykcji. Sąd Najwyższy w swoim orzeczeniu przytacza jedynie art. 1103⁸ k.p.c., który stanowi, że **do wyłącznej jurysdykcji krajowej należą sprawy o prawa rzeczowe na nieruchomości i o posiadanie nieruchomości położonej w Rzeczypospolitej**⁵⁵. Fakt, że sąd w odniesieniu do kwestii jurysdykcji nie odwoływał się do rozporządzenia, może wynikać z zaznaczonej już powyżej kwestii, że rozporządzenie stosuje się do spadków otwartych po 16 sierpnia 2015 r., a spadkodawczyni zmarła przed tą datą, więc rozporządzenie w ogóle nie powinno znaleźć zastosowania w sprawie. Dziwi jednak w takim razie odwołanie się przez SN do rozporządzenia w nawiązaniu do zagadnienia prawa właściwego⁵⁶.

Zakładając jednak, że rozporządzenie powinno znaleźć zastosowanie⁵⁷, to zgodnie z art. 4 rozporządzenia sądy państwa członkowskiego, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci, mają w zasadzie **wyłączną** jurysdykcję⁵⁸ w odniesieniu do orzekania o całym majątku spadkowym, w tym co do nieruchomości⁵⁹. Polskie normy jurysdykcyjne dotyczące spraw spadkowych zostały zastąpione przez rozporządzenie⁶⁰. W sprawie, w której zmarły miał miejsce zwykłego pobytu w Szwecji, jurysdykcja sądów polskich powinna być, co do zasady, wyłączona także w zakresie orzekania o przejściu własności nieruchomości położonej w Polsce⁶¹.

Twierdzenie, że sąd mający jurysdykcję zgodnie z art. 4 rozporządzenia nie będzie orzekał o nieruchomościach położonych w innych państwach członkowskich niż państwo swojej jurysdykcji, nie znajduje oparcia w żadnym przepisie rozporządzenia i prowadziłoby do multiplikacji postępowań spadkowych w każdym państwie członkowskim, w którym znajduje się nieruchomość, czego rozporządzenie wyraźnie próbuje uniknąć⁶².

⁵⁵ Prawdłowo zdaje się zauważać P. Czubik, że nawet gdyby rzeczywiście do rzeczowej sprawy miał znaleźć zastosowanie kodeks postępowania cywilnego, oceną jurysdykcji wyłącznej powinna być dokonana przez SN przez pryzmat art. 1110² k.p.c., a nie art. 1103⁸ k.p.c. Zob. P. Czubik: *Krytyczna...*, *op. cit.*, s. 172, przyp. 12.

⁵⁶ Na ten temat zob. również M. Pazdan: *Zakres zastosowania rozporządzenia spadkowego (w:) Nowe europejskie prawo spadkowe*, pod red. J. Góreckiego, Warszawa 2015, s. 34–35.

⁵⁷ A zatem, zakładając, inaczej niż było w stanie faktycznym z postanowienia, że spadek został otwarty po 16 sierpnia 2015 r.

⁵⁸ Przepis nie posługuje się słowem „**wyłącznie**”, ale zob. M. Margoński: *Wyłączny charakter jurysdykcji wynikającej z art. 4 unijnego rozporządzenia spadkowego (analiza na kanwie pytania prejudycjalnego w sprawie C-20/17, Oberle)*, *Polski Proces Cywilny* 2017, nr 3, który analizuje tę kwestię w sposób rozbudowany, oraz A. Wysocka-Bar: *Jurysdykcja...*, *op. cit.*, s. 103–104.

⁵⁹ Ale zob. też art. 12 rozporządzenia i więcej na ten temat w pkt 4 „Zasada» jedności prawa właściwego i jednego sądu jurysdykcji” niniejszego opracowania.

⁶⁰ Tak samo A. Wysocka-Bar: *Jurysdykcja...*, *op. cit.*, s. 91.

⁶¹ Tak samo, ale jeszcze bardziej precyzyjnie: P. Czubik: *Krytyczna...*, *op. cit.*, s. 169, przyp. 4. Zob. też pkt 3.3 niniejszego artykułu. W odniesieniu do tej kwestii i wcześniej obowiązującego stanu prawnego zob. np. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 115.

⁶² Więcej na temat jurysdykcji też w pkt 4 niniejszego opracowania oraz np. M. Margoński: *Wyłączny...*, *op. cit.*; M. Załucki (w:) *Unijne Rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*, pod red. M. Załuckiego, Warszawa 2018, komentarz do art. 4–19 rozporządzenia, oraz J. Górecki: *Nieruchomość jako składnik spadku — uwagi na tle Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 (w:) Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, pod red. A. Dańko-

3.2. PRAWO WŁAŚCIWE — TESTAMENTOWE ROZRZĄDZENIA RZECZOWE. ROZGRANICZENIE STATUTÓW

Przechodząc do kwestii prawa właściwego, SN w postanowieniu również zauważył, że w pierwszej kolejności sądy niższej instancji powinny określić ewentualny zakres zastosowania prawa polskiego⁶³. Z jednej strony, SN prawidłowo zauważył⁶⁴, że pomimo tego, iż spadkodawczyni była Polką i część jej majątku znajdowała się w Polsce, prawem właściwym dla ogółu spraw dotyczących spadku, zgodnie z art. 21 rozporządzenia, powinno być, **co do zasady**, prawo państwa, w którym zmarła miała miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci⁶⁵. Rozporządzenie przewiduje wyjątki od tej zasady, jednak nieprawidłowość też z postanowienia polega między innymi na tym, że SN wydaje się w sposób niewłaściwy lub przynajmniej nie do końca precyzyjny rozszerzać stosowanie tych wyjątków⁶⁶.

Jako jeden z tych wyjątków SN zdaje się sugerować art. 41 p.p.m.⁶⁷ Ustęp 1 tego artykułu stanowi, że własność i inne prawa rzeczowe podlegają prawu państwa, **w którym znajduje się ich przedmiot**. Z takiej tezy można próbować wyprowadzać wniosek, że Sąd Najwyższy proponuje, iż na przykład w sytuacji gdy zmarły miał miejsce ostatniego stałego pobytu w Polsce, a ma majątek znajdujący się w Niemczech, to w odniesieniu do ogółu spraw spadkowych powinno znaleźć zastosowanie prawo polskie, ale w odniesieniu do praw rzeczowych do przedmiotów znajdujących się w Niemczech powinno znaleźć zastosowanie prawo niemieckie.

Poza tym powołanie się generalnie na art. 41 p.p.m. przez SN może sugerować, że zastosowanie powinny znaleźć zarówno ust. 1, jak i ust. 2 tego przepisu.

-Roesler, A. Oleszki, R. Pastuszki, Warszawa 2014. Niniejsze opracowanie skupia się w większej mierze na kwestii prawa właściwego.

⁶³ Sądy niższych instancji, zdaniem SN, w przytaczanej sprawie zakresu takiego nie określiły.

⁶⁴ „Prawidłowo” zakładając, że spadkodawczyni zmarła po 16 sierpnia 2015 r., co nie miało miejsca w sprawie.

⁶⁵ W stanie faktycznym z omawianej sprawy byłoby to zatem prawo szwedzkie.

⁶⁶ Jak zauważa P. Czubik: „Oddziaływanie statutu rzeczowego występuje więc nie tyle w samej konstrukcji nabycia własności w efekcie działu spadku (tu bowiem czynność determinowana jest przez statut spadkowy), co w ewentualnych konsekwencjach czy czynnościach następnych związanych z rejestracją praw związanych z nabyciem masy spadkowej w efekcie dokonania działu. Idea ta (poszukiwanie wyjątku od statutu spadkowego) wydaje się bliska Sądowi Najwyższemu, niestety nie potrafi on jej w sposób prawidłowy wyrazić”. Zob. P. Czubik: *Krytyczna...*, *op. cit.*, s. 172. Kwestia ta będzie jeszcze rozważana w niniejszym opracowaniu. SN nieprawidłowo też miesza materię jurysdykcyjną z kolizyjnoprawną oraz, jak już było wspomniane, z punktu widzenia temporalnego nieprawidłowo zastosował rozporządzenie; *ibidem*.

⁶⁷ Jak prawidłowo zauważa P. Czubik, zastosowanie tego artykułu w stanie faktycznym z postanowienia, ze względu na otwarcie spadku w 2008 r., byłoby nieprawidłowe. W rzeczywistości powinien znaleźć zastosowanie art. 24 ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. — Prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. Nr 46, poz. 290 ze zm.). Zob. P. Czubik: *Krytyczna...*, *op. cit.*, s. 172. Jednak brzmienie przywołanego artykułu jest analogiczne do art. 41 p.p.m.

Oba wyżej przedstawione wnioski prowadzą jednak do **niewłaściwego lub przynajmniej nie do końca precyzyjnego rozgraniczenia statutu rzeczowego od statutu spadkowego**⁶⁸.

Artykuł 41 ust. 1 p.p.m. dotyczący statutu rzeczowego może być użyteczny w sprawie spadkowej, aby na przykład pośrednio pomóc określić, jakie prawa rzeczowe wchodzi w skład spadku⁶⁹. Artykuł 41 ust. 1 p.p.m. powinien wskazać prawo miejsca położenia przedmiotu praw rzeczowych jako właściwe do oceny, czy mamy do czynienia z prawami rzeczowymi⁷⁰, a także jaki jest ich kształt⁷¹.

Fakt, że mamy do czynienia ze sprawą spadkową, nie powinien mieć wpływu na wskazanie prawa właściwego w odniesieniu do tych dwóch kwestii, a więc powinny one dalej podlegać statutowi rzeczowemu⁷². Taka sugestia wkomponowuje się w ogólne, leciwe twierdzenie J. Kosika, że kwestie o charakterze rzeczowym podlegają statutowi rzeczowemu, chyba że w danym przypadku inny statut wchodzi w grę, ustanawiając od tej „reguły” wyjątki⁷³. Statutem, który w sprawie spadkowej będzie wchodził w rachubę, będzie **oczywiście statut spadkowy**. Jako że w postanowieniu nie mieliśmy do czynienia z orzeczeniem merytorycznym, nie można zarzucać SN braku wnikliwego rozgraniczenia statutu rzeczowego od spadkowego,

⁶⁸ Wyraźne rozgraniczenie tych statutów nie jest proste. Jak prawidłowo zauważa Ł. Żarnowiec: „We współczesnych aktach prawa prywatnego międzynarodowego zagadnienie to nie doczekało się jednoznacznej i wyczerpującej regulacji. [...] Stąd wytyczenie prawidłowej linii demarkacyjnej między zbiegającymi się statutami stanowi zadanie judykatury i nauki prawa”. Zob. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 265–266. Podobnie M. Glicz i J. Górecki, którzy piszą: „Rozgraniczenie statutu rzeczowego i statutu spadkowego nastrocza w wielu przypadkach sporych trudności”. Zob. M. Glicz, J. Górecki (w:) *System...*, t. 20B, *op. cit.*, nb 119.

⁶⁹ Bardziej dokładnie na ten temat zob. np. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 18–22. Odnośnie do styku statutu rzeczowego z innymi statutami zob. też J. Górecki (w:) *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2018, komentarz do art. 41 p.p.m., nb 38 i przywoływana tam literatura, oraz M. Glicz, J. Górecki (w:) *System...*, t. 20B, *op. cit.*, nb 119–137.

⁷⁰ J. Kosik: *Zagadnienia prawa rzeczowego w prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r.*, Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 332, Prawo LVII, Warszawa–Wrocław 1976, s. 88. Należy jednak zauważyć, że pojęcie praw rzeczowych na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego jest kwestią kontrowersyjną; zob. M. Pazdan: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 266.

⁷¹ Inaczej „treść” praw rzeczowych. Zob. M. Pazdan: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 267–269. Bardziej szczegółowo na temat statutu rzeczowego *ibidem*, s. 92–93. Por. też Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 269–270, który poza wyżej wymienionymi kwestiami wymienia też inne, podlegające pod *legis causae*.

⁷² Kwestia rozgraniczenia statutu rzeczowego i spadkowego w sprawie spadkowej, jak już było zauważone prosta, należy do skomplikowanych (zob. źródła przytaczane w przyp. 73 oraz uwagi poniżej). Odnośnie do tego, że art. 41 ust. 1 p.p.m. dotyczy praw rzeczowych, które powstały/zostały nabyte na skutek zarówno czynności prawnej, jak i innego zdarzenia prawnego, zob. J. Kosik: *Zagadnienia...*, *op. cit.*, s. 88. Opracowanie odnosi się co prawda do nieobowiązującej ustawy, ale brzmienie art. 41 p.p.m., poza dodaniem § 3, odpowiada w zasadzie w brzmieniu art. 24 ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. Prawo prywatne międzynarodowe. Z bardziej aktualnej literatury zob. przede wszystkim Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 17–79 oraz s. 268–270. Autor ten w sposób bardziej precyzyjny próbuje rozgraniczyć statut spadkowy i statut rzeczowy.

⁷³ Tak J. Kosik: *Zagadnienia...*, *op. cit.*, s. 92–93. Może budzić wątpliwości, czy forma czynności rozrządzających podpada pod art. 41 ust. 1 czy ust. 2 p.p.m. Przywołany autor nie rozstrzyga tej kwestii. W niniejszym artykule zostało założone, że mieści się ona w art. 41 ust. 2 p.p.m. Ł. Żarnowiec zdaje się nie być zwolennikiem formułowania relacji reguła–wyjątki, ale optuje za wyraźnym rozgraniczeniem statutu spadkowego od statutu rzeczowego. Zob. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 17–79. Kwestia aktualności wyżej przedstawionej tezy J. Kosika zostanie jeszcze przeanalizowana poniżej.

tj. co w sprawie spadkowej może podlegać ciągle pod statut rzeczowy. Mówiąc inaczej, w odniesieniu do jakich kwestii prawo właściwe w tym zakresie ciągle powinien wskazywać art. 41 ust. 1 p.p.m.⁷⁴

Jednak już dużo większe wątpliwości budzi odwołanie się przez SN generalnie do art. 41 p.p.m., bez sprecyzowania, czy zastosowanie znajdzie także ust. 2 art. 41 p.p.m., ponieważ takie ogólne powołanie może sugerować czytelnikowi dwa niepoprawne wnioski.

Po pierwsze, może podsuwać czytelnikowi myśl, że zakładając, iż w skład statutu rzeczowego wchodzi także **forma czynności rozporządzających/rozrządzających**⁷⁵, testament poza tym, że musiałby odpowiadać wymogom prawa/praw wskazanego/ych w sposób opisany powyżej, zgodnie z art. 41 ust. 2 p.p.m., aby wywołać skutki rzeczowe, musiałby również spełniać wymogi prawa państwa położenia przedmiotów praw rzeczowych w odniesieniu do formy testamentu⁷⁶. Mówiąc inaczej, stanowisko Sądu Najwyższego może sugerować, że także statut rzeczowy przesądza o formie testamentu. Gdyby twierdzić, że art. 41 ust. 2 p.p.m. znajdzie zastosowanie, za zdarzenie pociągające za sobą skutki nabycia czy utraty własności należałoby uznać śmierć spadkodawcy. Prawem właściwym byłoby prawo, w którym znajduje się dany przedmiot w chwili śmierci danej osoby. Rodzi się oczywiście pytanie, czy art. 41 ust. 2 p.p.m. rzeczywiście powinien znaleźć zastosowanie w sprawie spadkowej. Prowadziłoby to do następujących, niepraktycznych, wniosków. Powodowałoby, że testator, aby być pewny, że w pełni skutecznie rozrządził swoimi wszystkimi prawami rzeczowymi, musiałby sporządzić testament, który musiałby spełniać wymogi prawa⁷⁷ wskazanego przez rozporządzenie w odniesieniu do ważności testamentu, ale także wymogi dotyczące formy rozrządzeń testamentowych wszystkich państw członkowskich⁷⁸, w których położony jest majątek spadkowy. Innym możliwym rozwiązaniem dla testatora byłoby sporządzenie testamentów w każdym państwie członkowskim, w którym znajduje się majątek spadkowy zgodnie z wymogami tych państw członkowskich.

Po drugie, jako że art. 41 ust. 2 p.p.m. wyraźnie stanowi, że w skład statutu rzeczowego wchodzi nabycie i utrata praw rzeczowych⁷⁹, takie generalne odwołanie

⁷⁴ Ewentualnie można rozważyć, czy lepszym rozwiązaniem w takich przypadkach nie jest brak sugestii, zamiast sugestii, które mogą wprowadzać czytelnika w błąd. Postanowieniu można natomiast zarzucać inne, liczne błędy. Przede wszystkim zastosowanie przepisów, które zgodnie z regułami temporalnymi w ogóle nie powinny znaleźć zastosowania. Zob. P. Czubik: *Krytyczna...*, *op. cit.*, s. 168–174.

⁷⁵ Tak J. Kosik: *Zagadnienia...*, *op. cit.*, s. 93. Poprawniejszym terminem jest słowo: „rozrządzenie”, jednak J. Kosik pisze, że pod statut rzeczowy podlega „forma czynności rozporządzających”.

⁷⁶ Poniższy wywód mógłby się znaleźć także w części dotyczącej formalnej ważności testamentu, jednak ponieważ powyższe uwagi dotyczące formalnej ważności są w pełni poprawne, a w niniejszej części chodzi jedynie o wyraźne rozgraniczenie statutu spadkowego, nie wydaje się błędem (przynajmniej dużym) rozważanie tego zagadnienia w niniejszej części opracowania.

⁷⁷ Ewentualnie praw.

⁷⁸ Alternatywnie, odnośnie do danego przedmiotu wyłącznie wymogi prawa państwa położenia tego przedmiotu, o czym więcej poniżej.

⁷⁹ Zob. też J. Kosik: *Zagadnienia...*, *op. cit.*, s. 93.

się przez SN do art. 41 p.p.m. może sugerować, że także do **przejścia praw rzeczowych w drodze dziedziczenia**, w odniesieniu do przedmiotów praw rzeczowych znajdujących się w innych krajach, powinno znaleźć zastosowanie prawo miejsca ich położenia⁸⁰.

Obie sugestie mogą wynikać z twierdzenia SN, że zgodnie z art. 21 rozporządzenia prawo państwa, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci, stanowi regułę, a art. 41 ust. 2 p.p.m. i zgodnie z nim prawo miejsca położenia przedmiotu praw rzeczowych — od niej „wyjątki”. Takie tworzenie w tym zakresie przez SN relacji reguła–wyjątki rodzi pytanie, czy w takim razie wymogi prawa położenia przedmiotu praw rzeczowych mogą stanowić dodatkowe wymogi obok tych wynikających z prawa wskazanego przez rozporządzenie⁸¹, czy po prostu je zastępują⁸². Przyjęcie takiej relacji prowadzi do **nieprawidłowego rozgraniczania statutów rozrządzenia na wypadek śmierci, statutu rzeczowego i statutu spadkowego**. Zdaje się sugerować także „nadrzędność” statutu rzeczowego nad spadkowym w takim rozumieniu, że statut spadkowy statutu rzeczowego w żaden sposób nie mógłby modyfikować czy wyłączać.

Takie podejście jest jednak błędne. Właściwym stanowiskiem powinno być **wyraźne rozgraniczenie** statutu rozrządzeń na wypadek śmierci, statutu rzeczowego i statutu spadkowego⁸³. Co podlega pod statut rozrządzeń na wypadek śmierci w przypadku rozrządzenia, jakim jest testament, zostało wskazane powyżej. Podobnie zostało wskazane, że w sprawie spadkowej, pod statut rzeczowy może podlegać ocena, czy w majątku spadkowym mamy do czynienia z prawami rzeczowymi⁸⁴, a także jaki jest ich kształt⁸⁵. Rozporządzenie ze swojego zakresu stosowania wyłącza charakter praw rzeczowych⁸⁶ i do wskazania prawa właściwego w tym zakresie posłużą przepisy krajowe⁸⁷. Co mieści się w zakresie statutu spadkowego, określa, w sposób nie do końca precyzyjny, przytaczany już art. 23 rozporządzenia⁸⁸. Jednak niewątpliwie w skład statutu spadkowego **wchodzi**

⁸⁰ O czym stanowi ust. 2 art. 41 p.p.m.

⁸¹ Zakładając, że jest to inne prawo.

⁸² Relacji „reguła–wyjątki”, choć w sposób bardziej poprawny, niż przedstawił ją SN, można dopatrzeć się również u P. Czubika: *Krytyczna...*, *op. cit.*, s. 172.

⁸³ Podobnie Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 18–22.

⁸⁴ J. Kosik: *Zagadnienia...*, *op. cit.*, s. 88.

⁸⁵ Natomiast Ł. Żarnowiec pisze, że: „to na podstawie *legis causae* należy ocenić, czy dane prawo podmiotowe bądź obowiązek istnieje, jaki ma charakter prawny, komu i względem kogo obciąża, a w konsekwencji czy w dacie otwarcia spadku spadkodawca był ich podmiotem”. Zob. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 267–270.

⁸⁶ Art. 1 ust. 2 lit. k rozporządzenia.

⁸⁷ Będąc bardziej precyzyjnym: przepisy inne niż przepisy rozporządzenia.

⁸⁸ Bardziej dokładnie zob. np. M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 23, oraz M. Pazdan (w:) *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego Rady (UE) nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego. Komentarz*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2018, komentarz do art. 23.

przejście praw rzeczowych, o czym wyraźnie stanowi art. 23 ust. 2 lit. e tego aktu prawnego⁸⁹. Posługiwanie się przez art. 23 ust. 2 rozporządzenia wyrażeniem „w szczególności” oraz sformułowaniem „związły” art. 41 p.p.m. może rodzić problem rozgraniczenia tych statutów przy kwestiach spadkowych mających związek z prawami rzeczowymi. Może to prowadzić do próby tworzenia relacji między statutem rzeczowym i spadkowym, przytaczanej już i zaproponowanej przez J. Kosika, w której kwestie o charakterze rzeczowym podlegają statutowi rzeczowemu, chyba że w danym przypadku w grę wszedłby statut spadkowy⁹⁰. Mówilibyśmy tutaj zatem bardziej o relacji, gdzie, w odniesieniu do kwestii rzeczowych, to statut rzeczowy jest „regułą ogólną”, a statut spadkowy stanowi od niej wyjątki, uchylające zastosowanie „reguły ogólnej”. Innym możliwym podejściem, prowadzącym w zasadzie do tych samych rezultatów, jest po prostu rezygnacja z próby tworzenia relacji zasada–reguła między tymi dwoma statutami i postulowanie tylko ich precyzyjnego rozgraniczenia⁹¹. Powyższe prowadzi jednak do wniosku, że zarówno forma rozrządzeń na wypadek śmierci, jak i kwestia przejścia praw rzeczowych na skutek dziedziczenia⁹² nie powinny podlegać w żadnym stopniu pod statut rzeczowy⁹³. Artykuł 41 ust. 2 p.p.m. nie powinien znaleźć zastosowania w przypadkach, w których, w odniesieniu do tych kwestii, zastosowanie znajdzie rozporządzenie.

Powyższe można też dodatkowo uzasadnić tym, że art. 41 ust. 2 p.p.m. dotyczy jedynie wskazania prawa właściwego w odniesieniu do następstwa prawnego **pod tytułem szczególnym** (tzw. sukcesji singularnej). Takie stanowisko wynika z poglądów doktryny⁹⁴ oraz porównawczej wykładni systemowej. Rozdział 9 ustawy Prawo prywatne międzynarodowe dotyczy własności i innych praw rzeczowych, czyli w zasadzie księgi drugiej kodeksu cywilnego regulującej właś-

⁸⁹ M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 23, pkt 12–13.1; M. Pazdan: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 23, nb 15–21; M. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 33–35, oraz M. Glicz, J. Górecki (w:) *System...*, t. 20B, *op. cit.*, nb 119.

⁹⁰ J. Kosik: *Zagadnienia...*, *op. cit.*, s. 93.

⁹¹ Tak np. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 32–40 oraz s. 265–266. Różnica między koncepcjami zasada–wyjątek a koncepcją rozgraniczenia sprowadzałaby się do tego, że w przypadku koncepcji zasada–wyjątek, w przypadku, w którym w danej sytuacji nie wiadomo byłoby, czy dana kwestia powinna podlegać pod statut rzeczowy czy statut spadkowy, wątpliwość powinna być rozstrzygnięta na korzyść statutu rzeczowego. Natomiast w przypadku koncepcji rozgraniczenia zawsze byłoby trzeba rozstrzygnąć, do którego statutu danej kwestii „jest bliżej”.

⁹² To, że kwestia przejścia praw rzeczowych podlega pod statut spadkowy, zob. art. 23 ust. 2 lit. e.

⁹³ Zob. np. M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 23 i 27. Podobnie, ale mniej stanowczo, zob. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 33–35. Wydaje się, że inaczej M. Glicz i J. Górecki, którzy piszą: „W sytuacji gdy statut rzeczowy dla nabycia danego prawa niezależnie od sposobu tego nabycia przewiduje określone wymagania, pojawia się pytanie o ich stosowanie w przypadku następstwa prawnego podlegającego statutowi spadkowemu. Najczęściej udziela się tu odpowiedzi twierdzącej, wskazując, że wymagania takie powinny zostać spełnione także w przypadku dziedziczenia”. Zob. M. Glicz, J. Górecki (w:) *System...*, t. 20B, *op. cit.*, nb 119. Autorzy ci spostrzeżenie takie czynią jednak przy generalnej analizie kwestii rozgraniczenia statutu rzeczowego i statutu spadkowego (tj. bez odnoszenia się wyraźnie do rozporządzenia).

⁹⁴ Zob. np. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 93 oraz s. 98.

nie następstwo pod tytułem szczególnym⁹⁵. Natomiast ustawa Prawo prywatne międzynarodowe posiada także rozdział 16, który dotyczy spraw spadkowych, a zatem reguluje jeden z rodzajów **następstwa pod tytułem ogólnym** (tzw. sukcesje uniwersalną), czyli dziedziczenie. Oczywiście jest w doktrynie prawa rzeczowego twierdzenie, że w przypadku sukcesji uniwersalnej nie stosuje się reguł odnoszących się do sukcesji singularnej⁹⁶. A zatem wskazanie prawa właściwego w przypadku dziedziczenia powinno rządzić się regułami określonymi w rozdziale 16, a nie art. 41 ust. 2 p.p.m. znajdującym się w rozdziale 9. Takie rozwiązanie jest bardzo praktyczne, bo rozdział 9 prawa prywatnego międzynarodowego obecnie zawiera tylko jeden artykuł: art. 66a. Artykuł ten odsyła w zakresie określenia prawa właściwego do rozporządzenia. Taka wykładnia zapewnia spójność pomiędzy przepisami ustawy Prawo prywatne międzynarodowe a przepisami rozporządzenia i prowadzi do uniknięcia bardzo niepraktycznych i niezgodnych z celami oraz przepisami rozporządzenia rozwiązań⁹⁷.

Innym rodzajem argumentacji systemowej jest twierdzenie, że skoro art. 41 p.p.m. odnosi się ogólnie do „nabycia”, a zatem zarówno do sukcesji singularnej, jak i generalnej, art. 66a, jako pośrednio⁹⁸ wskazujący prawo właściwe dla jednego z rodzajów sukcesji generalnej, jakim jest dziedziczenie, wyłącza zastosowanie art. 41 ust. 2 p.p.m.

Podsumowując, należałoby stwierdzić, że forma testamentu, jak i kwestia przejścia praw rzeczowych w drodze dziedziczenia **nie podlegają pod statut rzeczowy i prawo właściwe w odniesieniu do tych kwestii wskazuje, w zasadzie, wyłącznie rozporządzenie**⁹⁹, a nie art. 41 ust. 2 p.p.m.¹⁰⁰ To oznacza, że aby doszło do skutecznego przejścia praw rzeczowych w drodze dziedziczenia testamentowego, muszą być spełnione „jedynie” wymogi praw/a wskazanego/ych przez rozporządzenie zarówno odnośnie do ważności testamentu, jak i przejścia praw rzeczowych¹⁰¹, a prawo miejsca położenia przedmiotu praw rzeczowych nie powinno ewentualnie¹⁰²

⁹⁵ Ze względu na dominującą metodę autonomicznej kwalifikacji pojęć prawnych na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego, zwłaszcza w odniesieniu do instrumentów międzynarodowych, nie powinno się bezrefleksyjnie przenosić systematyki przyjętej w prawie merytorycznym do prawa prywatnego międzynarodowego, więc argument ten może wypadać słabo. Zob. M. Pazdan: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 75–79 i s. 81–83. Jednak w tym przypadku takie „przeniesienie” zdaje się nie rodzić większych kontrowersji i stanowi jedynie dodatkowe uzasadnienie tez głoszonych przez autora.

⁹⁶ Zob. Z. Radwański: *Prawo cywilne — część ogólna*, Warszawa 2009, s. 102. Opracowanie dotyczy oczywiście prawa materialnego, a nie kolizyjnego, ale postawiona teza nie powinna budzić wątpliwości także na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego.

⁹⁷ O celach i przepisach rozporządzenia, z którymi taka interpretacja jest niespójna, więcej niżej.

⁹⁸ Pośrednio, bo poprzez odesłanie do rozporządzenia, które dopiero wskazuje odpowiednio prawo właściwe.

⁹⁹ Zob. jednak pkt 3.3 i 5 niniejszego artykułu.

¹⁰⁰ Zob. np. M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 23 oraz 27. Można jednak spotkać w doktrynie poglądy, że określone wymagania dotyczące nabycia prawa rzeczowego przewidziane przez statut rzeczowy mogą znaleźć zastosowanie także do następstwa prawnego podlegającego statutowi spadkowemu. Zob. M. Glicz, J. Górecki (w.): *System...*, t. 20B, *op. cit.*, nb 119.

¹⁰¹ Tj. prawa właściwe dla ogółu spraw dotyczących spadku.

¹⁰² Gdyby okazało się, że jest to prawo inne niż wskazane przez rozporządzenie co do ważności testamentu czy przejścia praw.

nakładać dodatkowych wymogów w odniesieniu do tych kwestii¹⁰³. Testament, który może być uznany za ważny materialnie i formalnie, doprowadzi, co do zasady, do rozrządzenia przedmiotami praw rzeczowych zgodnie z prawem właściwym dla ogółu spraw spadkowych, także w odniesieniu do przedmiotów praw rzeczowych znajdujących się w innych państwach niż prawo państwa, które jest właściwe dla oceny ogółu spraw dotyczących spadku. Zestawiając statut spadkowy ze statutem rzeczowym, trochę upraszczając, za M. Pazdanem można powiedzieć, że „prawo własności [i inne prawa rzeczowe — T.T.] podlega[ją — T.T.] oczywiście statutowi rzeczowemu zarówno przed przejściem na spadkobierców, jak i po przejściu na spadkobierców, ale **nie co do samego przejścia**”¹⁰⁴. Jak słusznie podkreśla cytowany autor, po przejściu, odziedziczone prawo rzeczowe podlega statutowi rzeczowemu, a zatem dziedziczenie nie powinno doprowadzić do powstania prawa rzeczowego o kształcie nierozpoznawanym przez prawo państwa położenia przedmiotu tego prawa¹⁰⁵. W takim przypadku powinno dojść do odpowiedniego „dostosowania” prawa rzeczowego¹⁰⁶. Wynika to też z powyższej tezy, że **kształt** praw rzeczowych podlega pod statut rzeczowy¹⁰⁷.

3.3. PRAWO WŁAŚCIWE DLA DZIEDZICZENIA TESTAMENTOWEGO — TESTAMENTOWE ROZRZĄDZENIE NIERUCHOMOŚCIAMI

Można się jednak zastanawiać, czy wyżej postawione tezy w odniesieniu do prawa właściwego pozostają aktualne w przypadku nieruchomości.

¹⁰³ Kwestia ta może być jednak sporna. Zob. np. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 35–39, s. 270 i przytaczana tam literatura, oraz M. Glicz, J. Górecki (w:) *System...*, t. 20B, *op. cit.*, nb 119.

¹⁰⁴ M. Pazdan: *Dziedziczenie ustawowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Metody regulacji właściwości prawa*, Katowice 1973, s. 143.

¹⁰⁵ Zob. np. J. Kosik: *Zagadnienia...*, *op. cit.*, s. 93, oraz z nowszej literatury np. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 36 i s. 412.

¹⁰⁶ Kwestia dostosowania jest zagadnieniem skomplikowanym i nie jest analizowana szerzej w niniejszym artykule, ale zob. pkt 15–17 wstępu do rozporządzenia oraz art. 31 rozporządzenia. Zob. też M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 31; J. Górecki: *Prawo...*, *op. cit.*, komentarz do art. 31; Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 79 i s. 412–413, oraz J. Pisuliński: *W sprawie rozgraniczenia statutu rzeczowego i spadkowego. Uwagi na tle projektu rozporządzenia w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych i dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie utworzenia europejskiego certyfikatu spadkowego*, Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego 2012, nr 10, s. 25–28. Odnosnie do tej kwestii zob. też orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 12 października 2017 r., *Kubicka*, C-218/16, Legalis nr 1696771.

¹⁰⁷ Należy jednak zauważyć, że w niniejszym opracowaniu nie są poruszane m.in. kwestie zapisu windykacyjnego oraz wpisu praw rzeczowych do odpowiednich rejestrów. Obie kwestie zasługują na odrębne opracowania. W odniesieniu do opracowań rozważających rzeczowe kwestie można wskazać: M. Glicz, J. Górecki (w:) *System...*, t. 20B, *op. cit.*, nb 120–121, oraz J. Pisuliński: *W sprawie...*, *op. cit.*, s. 29–31. W odniesieniu do obu tych kwestii zob. też orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 12 października 2017 r., *Kubicka*, C-218/16, Legalis nr 1696771.

Wątpliwości te mogą wynikać ponownie między innymi z tez SN z wcześniej przywołanego postanowienia¹⁰⁸. Sąd Najwyższy zdaje się pośrednio sugerować, że w przypadkach, w których w skład majątku spadkowego wchodzi/ą nieruchomości/nieruchomości, to art. 41 § 2 p.p.m. powinien jednak znaleźć zastosowanie. Aby mogło zatem dojść do przejścia własności nieruchomości, powinny być jednak spełnione wymogi państwa położenia nieruchomości. Sugestia ta wynika z powołania się przez Sąd Najwyższy na art. 30 rozporządzenia¹⁰⁹, który między innymi dotyczy właśnie nieruchomości¹¹⁰. Artykuł ten odnosi się do przepisów wymuszających swoje zastosowanie, które stanowią skomplikowane i kontrowersyjne zagadnienie na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego¹¹¹. Jednak przytoczenie owego artykułu przez SN, w celu, jak się wydaje, „wymuszenia” zastosowania prawa polskiego w odniesieniu do dziedziczenia nieruchomości położonych w Polsce¹¹², w przypadku, w którym prawem właściwym do ogółu spraw spadkowych jest prawo innego państwa, zdaje się, przynajmniej co do zasady, niezgodne z literalnym brzmieniem art. 30 rozporządzenia, innymi przepisami rozporządzenia, a także z celami rozporządzenia wyrażonymi we wstępie do niego¹¹³.

Artykuł 30 rozporządzenia wyraźnie stanowi o „**niektórych**” nieruchomościach, w odniesieniu do których prawo państwo, w którym znajdują się te nieruchomości, zawiera **szczególne przepisy** nakładające z przyczyn ekonomicznych, rodzinnych lub społecznych ograniczenia dotyczące dziedziczenia lub wpływające na dziedziczenie w odniesieniu do tych składników majątku. W takim przypadku, rzeczony regulacje mają zastosowanie do dziedziczenia w takim zakresie, w jakim na mocy prawa tego państwa mają one zastosowanie bez względu na prawo właściwe dla dziedziczenia. W literaturze podkreśla się, że może tu chodzić o takie przepisy, jak te kiedyś obowiązujące, dotyczące dziedziczenia gospodarstw rolnych¹¹⁴ czy przepisy ustawy z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 2278)¹¹⁵.

¹⁰⁸ Także jednak z wypowiedzi doktryny, które to wypowiedzi odnoszą się do stanu prawnego sprzed wejścia w życie rozporządzenia. Zob. np. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 15 i 115.

¹⁰⁹ W celu uzasadnienia ewentualnego zastosowania art. 41 p.p.m.

¹¹⁰ Również do niektórych przedsiębiorstw lub innych szczególnych kategorii składników majątku. Zob. art. 30 rozporządzenia.

¹¹¹ Już samo ich określenie jako „przepisów wymuszających swoje zastosowanie” jest kontrowersyjne. Więcej na ich temat zob. P. Rodziewicz: *Stwierdzenie treści oraz zastosowanie prawa obcego w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2015, s. 176–201; Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 280–298, lub bardziej generalnie o tego typu przepisach M. Mataczyński: *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie*, Kraków 2005.

¹¹² Chodziłoby tutaj zatem o krajowe przepisy wymuszające swoje zastosowanie. Odnosnie do podziału na krajowe i obce przepisy wymuszające swoje zastosowanie zob. P. Rodziewicz: *Stwierdzenie...*, *op. cit.*, s. 178–179.

¹¹³ Podobnie P. Czubik: *Krytyczna...*, *op. cit.*, s. 173.

¹¹⁴ P. Rodziewicz: *Stwierdzenie...*, *op. cit.*, s. 200.

¹¹⁵ W szczególności istotny jest tutaj art. 7 ust. 3 tej ustawy, który wymaga, aby cudzoziemiec, który nabył na podstawie testamentu wchodzącą w skład spadku nieruchomość, uzyskał zezwolenie ministra właściwego do spraw wewnętrznych na podstawie wniosku złożonego w ciągu dwóch lat od dnia otwarcia spadku. Brak uzyskania ze-

Należy jednak zwrócić uwagę, że jest to przepis szczególny, który powinien dotyczyć wyłącznie niektórych nieruchomości i nie powinien powodować, przynajmniej co do zasady, że do przejścia własności nieruchomości znajdzie zastosowanie inne prawo właściwe niż prawo właściwe dla ogółu spraw spadkowych¹¹⁶. Na wąskie stosowanie art. 30 rozporządzenia wskazuje pkt 54 wstępu do rozporządzenia, który wyraźnie stanowi, że „ze względu na konieczność zachowania zgodności z ogólnym celem niniejszego rozporządzenia wyjątek [z art. 30 w odniesieniu do — T.T.] stosowania prawa właściwego dla dziedziczenia należy interpretować ściśle” oraz pkt 15 tego wstępu, który stanowi, że niniejsze rozporządzenie powinno umożliwiać tworzenie lub przejście w drodze dziedziczenia prawa do nieruchomości lub rzeczy ruchomych, zgodnie z prawem właściwym dla dziedziczenia¹¹⁷. Podobnie pkt 37 wstępu do rozporządzenia wskazuje, że w celu uniknięcia fragmentaryzacji dziedziczenia i przez wzgląd na pewność prawa, ogół spraw dotyczących spadku, to znaczy cały majątek spadkowy, bez względu na charakter składników tego majątku i niezależnie od tego, czy składniki majątku znajdują się w innym państwie członkowskim, czy w państwie trzecim, powinien podlegać, co do zasady, jednemu prawu właściwemu. Zastosowanie art. 30 rozporządzenia, jak zdaje się sugerować SN, w przypadku każdej nieruchomości i stosowanie przepisów państwa położenia nieruchomości w odniesieniu do jej dziedziczenia do takiej fragmentaryzacji by niewątpliwie prowadziło.

Należy zatem wyciągnąć wniosek, że testament, który został sporządzony zgodnie z regułami prawa/praw, wskazanego/wskazanych w sposób przedstawiony powyżej, a zatem jest ważny materialnie i formalnie oraz na mocy jego postanowień dochodzi do rozrządzenia nieruchomościami położonymi w państwach innych niż prawo państwa właściwe dla całości spraw dotyczących spadku, powinien prowadzić, przynajmniej co do zasady, do skutecznego przejścia własności nieruchomości zgodnie z prawem właściwym dla ogółu spraw spadkowych niezależnie od wymogów prawa państwa położenia nieruchomości¹¹⁸.

zwolenia będzie skutkował nabyciem tej nieruchomości przez spadkobierców ustawowych zamiast przez cudzoziemca. Jednak należy zwrócić uwagę także na przypadki braku wymogu uzyskania zezwolenia z art. 8 tej ustawy, w szczególności ust. 2 tego artykułu, który wyłącza wymóg uzyskania zezwolenia przez cudzoziemców, będących obywatelami lub przedsiębiorcami państw — stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym albo Konfederacji Szwajcarskiej (z dwoma wyjątkami).

¹¹⁶ Tak samo np. M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 30, nb 12; A. Machnikowska: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 30, nb 8, oraz M. Glicz, J. Górecki (w.): *System...*, t. 20B, *op. cit.*, nb 125.

¹¹⁷ Zob. też P. Rodziewicz: *Stwierdzenie...*, *op. cit.*, s. 199–201.

¹¹⁸ Tak samo Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 411–412, choć autor ten nie odnosi się wyraźnie do nieruchomości. Wydaje się, że do podobnego wniosku można dojść na podstawie tezy P. Czubika, który twierdzi, że w przypadku otwarcia spadku po wejściu w życie rozporządzenia „jurysdykcja wyłączna polskich sądów w zakresie spraw spadkowych, gdy w skład spadku wchodzi nieruchomość w Polsce, nie istnieje, jeżeli chodzi o orzeczenia sądów państw członkowskich UE mających jurysdykcję w sprawie spadkowej zgodnie z rozporządzeniem 650/2012”. Zob. P. Czubik: *Krytyczna...*, *op. cit.*, s. 169, przyp. 4.

4. „ZASADA” JEDNOŚCI PRAWA WŁAŚCIWEGO I JEDNEGO SĄDU JURYSDYKCJI

Rozporządzenie wprowadza zasadę jednego prawa właściwego¹¹⁹ i zasadę jurysdykcji jednego sądu¹²⁰, które to zasady są uzasadnione przede wszystkim względami ułatwienia rozstrzygnięcia sprawy sądowi; przyspiesza postępowania i próby doprowadzenia do uniknięcia sprzecznych rezultatów w odniesieniu do przejścia składników majątków, które mogłyby powstać, gdyby do jednej sprawy spadkowej znajdowały zastosowania prawa różnych państw, czy też jurysdykcje w tej samej sprawie miałyby różne sądy.

Do ułatwienia i przyspieszenia postępowania, przynajmniej co do zasady, dochodzi z następujących względów. Po pierwsze, rozporządzenie jako zasadę ustanawia łącznik miejsca zwykłego pobytu. Owa zasada dotyczy zarówno jurysdykcji (art. 4 rozporządzenia), jak i prawa właściwego dla ogółu spraw dotyczących spadku (art. 21 rozporządzenia). To oznacza, że zgodnie z pkt 27 wstępu do rozporządzenia, sąd państwa, w którym zmarły miał miejsce swojego zwykłego pobytu w chwili śmierci, co do zasady, nie tylko będzie miał jurysdykcję, lecz także będzie stosował własne prawo¹²¹. Nie powinno, przynajmniej co do zasady, dochodzić do sytuacji, w której albo sąd musi w jednym postępowaniu, w odniesieniu do przejścia składników majątku spadkowego znajdujących się w obcym państwie, stosować obce prawo, albo gdzie sąd musi zadecydować o nieorzekaniu w odniesieniu do jednego lub większej liczby składników wchodzących w skład majątku spadkowego ze względu na brak jurysdykcji. W pierwszej sytuacji (stosowanie prawa obcego) czas trwania postępowania znacznie by się wydłużył, zwłaszcza w przypadku majątków położonych w kilku państwach członkowskich¹²². Natomiast druga sytuacja i decyzja sądu o nieorzekaniu o składnikach majątku położonych w innych państwach członkowskich może z jednej strony przyspieszyłaby dane postępowanie w tym państwie członkowskim, jednak spadkodawca/spadkodawcy musiałby/musieli by wszczynać postępowania w kilku jurysdykcjach (co zdaje się wydłużyłoby postępowanie spadkowe „w ogólności”), rodziłoby się pytanie o relacje postępowań do siebie i groziłoby ryzykiem sprzecznych orzeczeń. Poza tym, prowadziłyby do rezultatów trudnych do pogodzenia z przepisami rozporządzenia. Rozporządzenie wyraźnie stanowi, że powinno unikać się wydawania niedających się pogodzić orzeczeń w różnych państwach

¹¹⁹ Z pewnością wprowadza zasadę jednolitości statutu spadkowego czy kolizyjnej jednolitości spadku (zob. art. 21 ust. 1 rozporządzenia oraz A. Wysocka-Bar: *Jurysdykcja...*, *op. cit.*, s. 104–107). Dużo bardziej kontrowersyjne może być twierdzenie, że można mówić szerzej o „zasadzie jedności prawa właściwego”. Jednak w świetle przedstawionych niżej uwag wydaje się, że można próbować bronić takiej kontrowersyjnej tezy.

¹²⁰ Zob. rozdział II rozporządzenia oraz uwagi i literatura przytaczana powyżej.

¹²¹ Podobnie M. Załucki: *Unijne...*, *op. cit.*, komentarz do art. 4, nb 10.

¹²² Ze względu na brak znajomości prawa obcego przez polskich prawników/sędziów.

członkowskich¹²³, jedynie **wyjątkowym** nieorzekaniu o składnikach majątku znajdujących się w państwach **trzecich**¹²⁴ oraz o zasadzie zawisłości sprawy tylko przed jednym sądem państwa członkowskiego¹²⁵.

Zasady te i wynikające z nich względy funkcjonalne stanowią dodatkowe uzasadnienie dla też głoszonych w niniejszym artykule. Ze względu na powyższe, przyjęcie zasady jednolitości statutu spadkowego i zasady jurysdykcji jednego sądu jest tak istotne i nie powinno, zdaniem autora niniejszego artykułu, dochodzić do ich przełamania bez wyraźnego przepisu rozporządzenia. Przepisu takiego brak nie tylko w przypadku praw rzeczowych, których przedmiotem są dobra inne niż nieruchomości położone w innym państwie członkowskim niż prawo właściwe dla ogółu spraw spadkowych, lecz także w przypadku nieruchomości, a art. 30 rozporządzenia, jak zostało wykazane powyżej, z pewnością takiego **generalnego** wyjątku nie stanowi. Co ciekawe, zalety braku rozszczepienia statutu spadkowego¹²⁶ dostrzegał już w latach 60. XX w. J. Kosik¹²⁷, a jedyną wadę takiego rozwiązania, jaką zauważał, był ewentualny brak skuteczności/uznania orzeczenia danego sądu orzekającego o całym majątku spadkowym, w innych państwach, w których nieruchomości mogą być położone¹²⁸. Wejście w życie rozporządzenia wadę tę pozwala w dużej mierze wyeliminować¹²⁹.

Można twierdzić, że powyżej należałoby mówić o zasadzie jednolitości statutu spadkowego, a nie o zasadzie jednego prawa właściwego. Jak było wykazywane, do oceny ważności materialnej i formalnej testamentu może znaleźć zastosowanie prawo właściwe inne niż prawo właściwe dla ogółu spraw spadkowych. Mówiąc inaczej, ocena ważności testamentu nie podlega pod statut spadkowy¹³⁰. Od okoliczności faktycznych danej sprawy będzie zależało, czy statut spadkowy, statut rozrządzeń na wypadek śmierci oraz formy rozrządzenia na wypadek śmierci rządzić się będą jednym i tym samym prawem. Jednak wydaje się, że zwykle, w praktyce te-

¹²³ Zob. pkt 34 wstępu do rozporządzenia. Z pewnością wydanie **jednego orzeczenia** w jednej sprawie spadkowej zamiast kilku lepiej realizuje ten cel.

¹²⁴ Zob. art. 12 rozporządzenia. Chodzi tu o przypadek nieorzekania o składniku majątku znajdującym się w innym państwie trzecim, gdyby i tak orzeczenie odnośnie do takiego składnika majątku miało być uznane lub nie zostałaby stwierdzona jego wykonalność w tym państwie.

¹²⁵ Zob. art. 17 rozporządzenia i pkt 37 wstępu do rozporządzenia. Art. 17 rozporządzenia wyraźnie stanowi, że w przypadkach, gdy dana sprawa spadkowa została wniesiona do sądów różnych państw członkowskich, sąd, do którego sprawę wniesiono później, powinien zawiesić postępowanie do czasu stwierdzenia jurysdykcji przez sąd, do którego najpierw wniesiono sprawę i w przypadku stwierdzenia jurysdykcji sądu, do którego najpierw wniesiono sprawę, sąd, do którego sprawę wniesiono później, powinien stwierdzić brak swojej jurysdykcji.

¹²⁶ J. Kosik pisał o „jednym statucie spadkowym”, a nie szerzej o zasadzie jednego prawa właściwego, od czego autor niniejszego opracowania zaczyna niniejszy punkt pracy.

¹²⁷ J. Kosik: *Zagadnienia...*, *op. cit.*, s. 92–96.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 96. W bardziej współczesnej literaturze zalety jednego statutu spadkowego przedstawia np. A. Wysocka-Bar: *Jurysdykcja...*, *op. cit.*, s. 105–106.

¹²⁹ W dużej mierze, ponieważ problem ciągle może istnieć w przypadku jurysdykcji, w których rozporządzenie nie obowiązuje.

¹³⁰ Tak samo zob. M. Margoński: *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 24 i art. 27, oraz Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 32–34.

stator będzie sporządzał swój testament w ostatnim miejscu swojego zwykłego pobytu, a wzajemne niewykluczanie się łączników w przypadku ważności formalnej testamentu sprawia, że przeważnie, do oceny ważności materialnej i formalnej testamentu znajdzie zastosowanie to samo prawo co do ogółu spraw spadkowych. Można więc twierdzić, że „zasadniczo”¹³¹ do oceny tych trzech kwestii znajdzie zastosowanie to samo prawo, więc patrząc z takiej perspektywy i w tym sensie można mówić o **zasadzie jednego prawa właściwego**¹³². Na marginesie można zauważyć, że nawet jeżeli zgodnie z rozporządzeniem do oceny ważności materialnej lub formalnej testamentu znajdzie zastosowanie prawo inne niż właściwe dla ogółu spraw spadkowych, to ze względu na słuszny cel: próbę ratowania ważności rozrządzenia testatora na wypadek śmierci¹³³. Rozporządzenie zdaje się wychodzić ze słusznego założenia, że fakt, iż testament nie odpowiada wymogom formalnym jednego z państw, w którym mogą znajdować się składniki majątku albo z którym testator ma bliższy lub dalszy związek, nie powinno prowadzić do nieważności takiego testamentu albo nieważności rozrządzeń takimi składnikami majątkowymi, jeżeli testament odpowiada na przykład wymogom formalnym prawa miejsca sporządzenia testamentu¹³⁴. Nie sposób w praktyce wymagać od testatora, żeby sporządził testament, który będzie odpowiadał wymogom formalnym kilku państw członkowskich albo żeby sporządził w każdym z państw członkowskich, w których ma majątek, odrębny testament, pod rygorem, że jeżeli tego nie uczyni, testament co najmniej częściowo będzie nieważny. Takie rozwiązanie prowadziłoby do niesłusznych rozwiązań. Pomimo tego, że wola spadkodawcy mogłaby być w pełni klarowna, ze względu na brak znajomości przez niego wymogów formalnych w odniesieniu do obcych testamentów¹³⁵, część jego majątku, zamiast być rozrządzona zgodnie z jego wolą, byłaby rozrządzona zgodnie z zasadami dziedziczenia ustawowego ze względu na co najmniej częściową nieważność testamentu¹³⁶.

Trudno podobnego uzasadnienia szukać przy, po pierwsze, twierdzeniu, że wyłącznie sądy państw, w których granicach znajduje się nieruchomości, mają wyłączną jurysdykcję w odniesieniu do orzekania o przejściu praw rzeczowych na takiej nieruchomości. Po drugie, przy tezie, że w przypadku przejścia praw rzecz-

¹³¹ Tj. w przypadku „standardowego” stanu faktycznego zarysowanego powyżej.

¹³² Do podobnego wniosku zdaje się dochodzić M. Załucki: *Unijne...*, *op. cit.*, komentarz do art. 4, nb 1. Choć wyżej przedstawiona teza może być sporna.

¹³³ Co jest widoczne zwłaszcza w przypadku łączników ważności formalnej testamentu, których rozporządzenie ustala kilka i które wzajemnie się nie wykluczają (zob. art. 27 rozporządzenia). Podobnie w odniesieniu do konwencji zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 44. Teza taka może być bardziej wątpliwa co do kwestii ważności materialnej. Odnośnie do interpretacji art. 24 oraz art. 27 rozporządzenia zob. M. Margoński (w:) *Rozporządzenie...*, *op. cit.*, komentarz do art. 24 oraz art. 27.

¹³⁴ Zob. art. 27 ust. 1 lit. a rozporządzenia.

¹³⁵ Zwykle też i przez notariusza, który na ogół nie zna wymogów formalnych testamentów w państwach obcych.

¹³⁶ Ciekawa jest w odniesieniu do tej kwestii teza A. Mączyńskiego, który twierdzi, że w przypadku, w którym forma testamentu nie odpowiada żadnemu z praw wskazanych przez konwencję, skutki niezachowania formy powinny podlegać „temu prawu, które przewidując skutki najłagodniejsze, najbardziej sprzyja ważności testamentu”. Zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 127.

wych (w tym nieruchomości) w drodze dziedziczenia właściwe powinno być zawsze prawo położenia przedmiotów praw rzeczowych. Jak już było wyżej wykazywane, rozporządzenie ustanawia, co do zasady, wyłączną jurysdykcję sądu państwa członkowskiego, w którym zmarły miał swoje miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci¹³⁷, a prawo właściwe dla ogółu spraw dotyczących spadku, ustalone zgodnie z rozporządzeniem¹³⁸, powinno być właściwe, co do zasady, w odniesieniu do przejścia **wszystkich** składników majątku, w tym nieruchomości¹³⁹.

Zgodnie z powyższym, „wzorcowo”, w stanie faktycznym z postanowienia, w przypadku, w którym zmarła miałaby miejsce swojego zwykłego pobytu w Szwecji i zmarłaby po 16 sierpnia 2015 r., w odniesieniu do przejścia całego jej majątku, w tym nieruchomości położonej w Polsce, w drodze dziedziczenia powinien orzec sąd szwedzki. Takie orzeczenie, zgodnie z rozdziałem IV rozporządzenia, co do zasady, powinno być uznawane w Polsce bez potrzeby przeprowadzania specjalnego postępowania¹⁴⁰ i stanowić ważny tytuł do wykazywania swoich praw przez spadkobierców na terytorium Polski. Co więcej, spadkobierca w celu ułatwienia wykazywania swoich praw będzie mógł skorzystać z instytucji europejskiego poświadczenia spadkowego, o której stanowią rozdział VI rozporządzenia oraz art. 1142¹–1142⁷¹⁴¹.

5. OBEJŚCIE PRAWA, KLAUZULA PORZĄDKU PUBLICZNEGO, PRZEPISY WYMUSZAJĄCE SVOJE ZASTOSOWANIE, PRAWA OSÓB TRZECICH

Przyjęcie powyższych założeń z pewnością zapobiega multiplikowaniu postępowań dotyczących jednej sprawy spadkowej w różnych państwach członkowskich, co przyspiesza postępowanie spadkowe jako całość¹⁴², ułatwia sądowi rozstrzygnięcie sprawy spadkowej i zwykle prowadzi do większej pewności prawa¹⁴³. Mogą pojawić się jednak argumenty, że prezentowane w niniejszym opracowaniu tezy

¹³⁷ Art. 4 rozporządzenia. Odnośnie do kwestii wyżej wspomnianej wyłączności jurysdykcji zob. też M. Mar-goński: *Wyłączny...*, *op. cit.*, oraz A. Wysocka-Bar: *Jurysdykcja...*, *op. cit.*, s. 103–104.

¹³⁸ Czyli co do zasady również prawo zwykłego pobytu zmarłego w chwili śmierci.

¹³⁹ Podobnie, ale trochę mniej stanowczo, Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 273–279.

¹⁴⁰ Zob. art. 39 rozporządzenia.

¹⁴¹ Co do instytucji europejskiego poświadczenia spadkowego zob. np. J. Górecki: *Europejskie poświadczenie spadkowe — nowy sposób potwierdzenia praw do majątku spadkowego*, Rejent 2015, nr 9, s. 9–28. Niniejszy artykuł pomija kwestię wpisu praw do odpowiednich rejestrów państw członkowskich. Zob. m.in. pkt 18 i 19 wstępu do rozporządzenia oraz art. 1 ust. 2 lit. 1, i J. Pisuliński: *W sprawie...*, *op. cit.*, s. 29–30, a także orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 12 października 2017 r., *Kubicka*, C-218/16, Legalis nr 1696771. Zagadnienie to może stanowić przedmiot odrębnego artykułu.

¹⁴² Przynajmniej patrząc na rozstrzygnięcie generalnie, tj. jako rozstrzygnięcie co do całego majątku spadkowego.

¹⁴³ Nie powstaje problem, gdzie „kończy” się prawo obce, a zaczyna prawo „własne”.

prowadzą między innymi do obchodzenia wymogów w odniesieniu do przenoszenia praw rzeczowych na nieruchomościach, rodzą skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, mogą prowadzić do pokrzywdzenia wierzycieli spadkodawcy przebywających w innych państwach, czy utrudniać realizację/dochodzenie praw uprawnionym z tytułu spadku, którzy zamieszkują w innych państwach członkowskich niż państwo sądu wyłącznej jurysdykcji. Dokładna analiza owych zarzutów wykracza poza ramy niniejszego opracowania. Należy jednak zauważyć, że w odniesieniu do obchodzenia prawa, pkt 26 wstępu do rozporządzenia wyraźnie stanowi, że rozporządzenie nie powinno **w żadnym wypadku** uniemożliwiać sądowi stosowania mechanizmów służących zwalczaniu przypadków uchylania się od przestrzegania prawa, takich jak oszukiwanie obchodzenie prawa w obszarze prawa międzynarodowego prywatnego.

Co się zaś tyczy niektórych z pozostałych zarzutów, można tylko zwrócić uwagę, że rozporządzenie przewiduje liczne przepisy, dotyczące zarówno instytucji międzynarodowego postępowania cywilnego, jak i instytucji części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego¹⁴⁴, które owym sytuacjom mają zapobiegać. Jako przykłady tych pierwszych należy podać na przykład:

- a) art. 12 rozporządzenia, który wyjątkowo przewiduje możliwe ograniczenia „jurysdykcji” w odniesieniu do niektórych składników majątku¹⁴⁵;
- b) art. 13 rozporządzenia, który przewiduje możliwość przyjęcia lub odrzucenia spadku przed sądem miejsca zwykłego pobytu spadkobiercy¹⁴⁶;
- c) art. 19 rozporządzenia, który przewiduje możliwość podjęcia środków zabezpieczających przez sądy państwa, które nie mają jurysdykcji;
- d) art. 40 wyłączający uznanie orzeczenia między innymi w przypadku jego oczywistej sprzeczności z porządkiem publicznym państwa członkowskiego.

W odniesieniu natomiast do instytucji części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego można wskazać na przykład na:

- a) wielokrotnie już przytaczany i szeroko omówiony art. 30 rozporządzenia, kwalifikowany jako przepis należący do kategorii wymuszający swoje zastosowanie¹⁴⁷;
- b) art. 35 rozporządzenia pozwalający odmówić stosowania prawa wskazanego przez rozporządzenie, w przypadku, w którym zastosowanie prowadzi do oczywistej niezgodności z porządkiem publicznym (klauzula porządku publicznego)¹⁴⁸.

Uzupełniając należy zwrócić również uwagę na art. 21 ust. 2 rozporządzenia, który przewiduje możliwość wyjątkowego stosowania prawa właściwego innego

¹⁴⁴ Odnosnie do pojęcia „instytucja części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego” zob. np. J. Gołaczyński: *Wybrane zagadnienia części ogólnej Prawa prywatnego międzynarodowego w ustawie z 2011 r.*, Monitor Prawniczy 2011, nr 16, s. 853–858.

¹⁴⁵ Jednak jedynie położonych w państwach trzecich, a nie państwach członkowskich.

¹⁴⁶ Niekoniecznie zatem przed sądem mającym jurysdykcję.

¹⁴⁷ Zob. Ł. Żarnowiec: *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 313–325.

¹⁴⁸ Odnosnie do klauzuli porządku publicznego w polskim prawie prywatnym międzynarodowym zob. np. J. Gołaczyński: *Wybrane...*, *op. cit.*, s. 854–856.

niż prawo zwykłego pobytu zmarłego w chwili śmierci. Co więcej, trudno, przynajmniej co do zasady, wyobrazić sobie sytuację, że ktoś tak planuje takie zdarzenie, jakim jest śmierć, aby obejść wymogi prawa jednego z państw członkowskich.

A zatem w stanie faktycznym podobnym do tego z postanowienia¹⁴⁹, polski sąd nie tyle powinien „wymuszać” jurysdykcję sądów polskich w odniesieniu do nieruchomości, ile po prostu, co do zasady, powinien uznać orzeczenie sądu szwedzkiego odnoszące się do takiej nieruchomości¹⁵⁰ i ze względu na brak swojej jurysdykcji odrzucić ewentualny wniosek o przykładowo stwierdzenie nabycia spadku. Jedynie na przykład w sytuacji, gdy orzeczenie to byłoby w sposób oczywisty sprzeczne z polskim porządkiem publicznym, odmówić jego uznania (art. 40 lit. a rozporządzenia).

PODSUMOWANIE

Podsumowując, w sprawie spadkowej, przynajmniej co do zasady, należy zakładać wyłączną jurysdykcję sądu państwa członkowskiego ostatniego miejsca zwykłego pobytu zmarłego¹⁵¹ w chwili śmierci i powinno się wyraźnie rozgraniczyć statut rzeczowy, statut spadkowy i statut rozrządzeń na wypadek śmierci. Prawidłowe ich rozgraniczenie oraz interpretacja rozporządzenia w sposób przedstawiony w niniejszym opracowaniu umożliwiają obywatelom Unii Europejskiej sporządzenie jednego testamentu w odniesieniu do całego swojego majątku, o którego ważność oraz skuteczność dokonanych w nim rozrządzeń nie będą musieli się martwić, a co za tym idzie — rozporządzenie pozwoli im czerpać pełne korzyści z uczestnictwa w rynku wewnętrznym¹⁵². Twierdzenie, że w odniesieniu do nieruchomości wyłączną jurysdykcję w sprawach spadkowych mają sądy państwa położenia nieruchomości czy nieprawidłowe rozgraniczenie statutów i twierdzenie, że na przykład testament musi odpowiadać testamentowym wymogom formalnym prawa państwa położenia nieruchomości albo spadkodawca musi spełnić inne wymogi tego państwa dotyczące przejścia jej własności, jawnie kłóci się z celami prawodawcy unijnego, przepisami rozporządzenia i prowadzi do niepraktycznych rozwiązań¹⁵³.

¹⁴⁹ Zakładając, że do otwarcia spadku doszłoby po 16 sierpnia 2015 r.

¹⁵⁰ O ile ono w ogóle do niej się odnosiło, co nie wynika z postanowienia.

¹⁵¹ Więcej na temat wyłączności jurysdykcji i wyjątków od niej zob. np. M. Załucki: *Unijne..., op. cit.*, komentarz do art. 4, nb 11–13. Zob. też orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 21 czerwca 2018 r., *Oberle*, C-20/17, Legalis nr 1805891.

¹⁵² Por. pkt 37 wstępu do rozporządzenia. Można też zauważyć, że orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej powoli zaczyna podążać w podobnym kierunku interpretacyjnym. Zob. orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 12 października 2017 r., *Kubicka*, C-218/16, Legalis nr 1696771.

¹⁵³ Opracowaniem, które obecnie, w sposób bardziej rozbudowany analizuje kwestie przedstawione w niniejszym artykule, jest monografia Ł. Żarnowca: *Wpływ..., op. cit.* Do tego opracowania należy odesłać czytelników bardziej zainteresowanych tematem. Z dawniejszych opracowań można wskazać: A. Mączyński: *Dziedziczenie..., op. cit.* Należy też podkreślić, że niniejszy artykuł nie rozważa kwestii wpisu praw do odpowiednich rejestrów, ponieważ

BIBLIOGRAFIA

- Czubik P.: *Krytyczna analiza postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2016 r., I CSK 64/15, Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego* 2017, t. 15, s. 168–175.
- Dadańska K., Kubasik K.: *Forma rozrządzeń na wypadek śmierci po wejściu w życie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 roku*, *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego* 2014, nr 15, s. 9–29.
- Ereciński T. (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, pod red. T. Erecińskiego, Warszawa 2016, komentarz do art. 1103⁸ k.p.c.
- Glicz M., Górecki J. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20B, *Prawo prywatne międzynarodowe*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2015, s. 933–1045.
- Gołaczyński J.: *Wybrane zagadnienia części ogólnej Prawa prywatnego międzynarodowego w ustawie z 2011 r.*, *Monitor Prawniczy* 2011, nr 16, s. 853–858.
- Górecki J.: *Forma umów obligacyjnych i rzeczowych w prawie prywatnym międzynarodowym*, Katowice 1997.
- Górecki J.: *Nieruchomość jako składnik spadku — uwagi na tle Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 (w:) Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, pod red. A. Dańko-Roesler, A. Oleszki, R. Pastuszki, Warszawa 2014, s. 151–166.
- Górecki J.: *Europejskie poświadczenie spadkowe — nowy sposób potwierdzenia praw do majątku spadkowego*, *Rejent* 2015, nr 9, s. 9–28.
- Górecki J. (w:) *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2018, komentarz do art. 24, 31, 51 p.p.m.
- Kremis J. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2008, komentarz do art. 941 k.c.
- Kosik J.: *Zagadnienia prawa rzeczowego w prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r.*, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, Nr 332, Prawo LVII, Warszawa–Wrocław 1976, s. 1–123.
- Machnikowska A. (w:) *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego Rady (UE) nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego. Komentarz*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2018, komentarz do art. 30.

zagadnienie to wyłączone jest z zakresu zastosowania rozporządzenia (art. 1 ust. 2 lit. 1 rozporządzenia). Szerzej na ten temat J. Pisuliński: *W sprawie...*, *op. cit.*, s. 29–30.

- Margoński M.: *Wyłączny charakter jurysdykcji wynikającej z art. 4 unijnego rozporządzenia spadkowego (analiza na kanwie pytania prejudycjalnego w sprawie C-20/17, Oberle)*, Polski Proces Cywilny 2017, nr 3, s. 427–441.
- Margoński M. (w:) *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019, komentarz do art. 23, 24, 27.
- Mataczyński M.: *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie*, Kraków 2005.
- Mączyński A.: *Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym: ustawowe i konwencyjne unormowanie problematyki formy*, Warszawa–Kraków 1976.
- Pazdan J. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2015, komentarz do art. 27.
- Pazdan J. (w:) *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2018, s. 654–698.
- Pazdan M.: *Dziedziczenie ustawowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Metody regulacji właściwości prawa*, Katowice 1973.
- Pazdan M.: *Zakres zastosowania rozporządzenia spadkowego (w:) Nowe europejskie prawo spadkowe*, pod red. J. Góreckiego, Warszawa 2015, s. 19–35.
- Pazdan M.: *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2017.
- Pazdan M. (w:) *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego Rady (UE) nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego. Komentarz*, pod red. M. Pazdana, Warszawa 2018, komentarz do art. 1 i 23.
- Pisuliński J.: *W sprawie rozgraniczenia statutu rzeczowego i spadkowego. Uwagi na tle projektu rozporządzenia w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych i dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie utworzenia europejskiego certyfikatu spadkowego*, Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego 2012, nr 10, s. 19–32.
- Radawański Z.: *Prawo cywilne — część ogólna*, Warszawa 2009.
- Rodziewicz P.: *Stwierdzenie treści oraz zastosowanie prawa obcego w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2015.
- Wysocka-Bar A.: *Jurysdykcja krajowa sądów polskich a kolizyjna jednolitość spadku*, Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego 2016, t. 14, s. 90–109.
- Załucki M. (w:) *Unijne rozporządzenie spadkowe nr 650/2012. Komentarz*, pod red. M. Zułuckiego, Warszawa 2018, komentarz do art. 4–19.

Żarnowiec Ł.: *Wpływ statutu rzeczowego na rozstrzyganie spraw spadkowych — na styku statutów*, Warszawa 2018.

Słowa kluczowe: dziedziczenie, dziedziczenie testamentowe, rozporządzenie 650/2012, ważność formalna testamentu, ważność materialna testamentu.

TOMASZ TOMCZAK

APPLICABLE LAW TO ASCERTAIN VALIDITY
OF A TESTAMENT AND TESTAMENTARY SUCCESSION UNDER
THE REGULATION 650/2012

S u m m a r y

The article discusses relevant jurisdiction and selected choice-of-law issues with respect to testamentary inheritance of rights *in rem* under the Regulation 650/2012. The article begins with some introductory remarks and elaborates later on the issue of the applicable law regarding the validity of a testamentary disposition. This problem is scrutinized from the perspective of both formal and substantive validity. Thereafter, the jurisdiction in reference to testamentary disposition of rights *in rem* is studied. Subsequently, the article elaborates the applicable law in reference to testamentary disposition of rights *in rem*, including testamentary dispositions of real estate. Part four of the paper is devoted to “the rule” of one applicable law and of a jurisdiction of only one court. At the end of the article, the elaborated problems are briefly juxtaposed with issues regarding circumvention of the law, public order clause and overriding mandatory provisions of law. The paper concludes with some proposals as to how to solve arising problems.

Keywords: succession, testamentary succession, Regulation 650/2012, formal validity of a testament, substantive validity of a testament.